

VÁCLAV CHALOUPECKÝ A BUDOVÁNÍ HISTORICKÉHO SEMINÁŘE UNIVERZITY KOMENSKÉHO

MILAN DUCHÁČEK

VÁCLAV CHALOUPECKÝ AND THE ESTABLISHMENT OF THE HISTORICAL SEMINAR AT THE COMENIUS UNIVERSITY

This study focuses on the Establishment of the Historical Seminar at the Comenius University in Bratislava during the time of the interwar Czechoslovak Republic. Its attempt is to cover the interpersonal relations that played an important role in the establishment of Slovak historical science on the academic ground. A key role in these events was played by Josef Pekař's pupil Václav Chaloupecký. The entire process was characterised both by the unwillingness of Czech experts to permanently settle in Slovakia and by the gradually increasing ambitions of the upcoming Slovak elites, of whom – at least in the context of historiography – Daniel Rapant was the most important. The two decades during which a new centre of historical science was gradually established were marked by the creative initiative of the founders but also by the ministerial supervision of Milan Hodža. Tense relations between these three prominent personalities of Slovak scientific and public life (Chaloupecký, Rapant, Hodža) represent not only a key to analysis of the birth of a Slovak historical science but also an important element that can help us understand the fortunes of Czech-Slovak intercultural relations during the interwar period.

Key words: Václav Chaloupecký – Czech historiography – Comenius University – Daniel Rapant – Milan Hodža – Czech-Slovak relations

Motto:

*„Fakulta je velmi nehotová a poměry pro vědeckou práci nejsou v Bratislavě právě nej-
příznivější. Nicméně má na druhé straně i to ‚gründerství‘ jistý půvab.“¹*

Někdy v polovině února 1919 navštívil Josef Borovička na právě se formujícím česko-slovenském ministerstvu školství státního tajemníka Jaroslava Vlčka a předal mu dopis od Václava Chaloupeckého. Gollův a Pekařův žák, jenž od roku 1908 sloužil jako archivář a knihovník u knížat Lobkoviců v Roudnici nad Labem, v dopise neoficiální cestou oznamoval, že by byl „ochoten jít na Slovensko“. Motivaci zformuloval přesvědčivě: „*Již od studentských let bylo jaksi mým zbožným přáním prospěti nějak vědecky Slovensku. Snad také okolnost, že žena je rodilá Slovenka,² nemálo k tomu přispěla; od ní také naučil jsem se rozumět duchu Slovenska. A tak se hlásím, mohlo-li by mne Slovensko jako vědeckého*

¹ Moravský zemský archiv Brno (dále MZA), fond František Hrubý, G 540, k. 5, Chaloupecký Hrubému 2. 12. 1923.

² Chaloupecký se roku 1912 oženil se slovenskou básnířkou Ludmilou Groeblovou, pocházející z Holiče z tradiční slovenské evangelické rodiny, absolventkou germanistiky a romanistiky na Univerzitě Karlově.

pracovníka potřebovat. (...) Doufám, že netřeba mi Vás ubezpečovati, že mne na Slovensko vede zájem čistě ideální, a vím také dobře, že by mne tam čekalo mnoho práce, často nevděčné a namáhavé, snad i nepochopené. Ale nelekám se toho.“³

Václav Chaloupecký si byl dobře vědom, že vstup do nového prostředí znamená pro jeho vědecké plány zcela nový začátek. Zdá se však, že zdánlivý krok do prázdna měl racionální jádro. Vlna historiografické produkce, již vyvolalo husovské výročí druhého válečného roku, podkopala jeho záměr věnovat se valdenským, Chelčickému a kořenům české hereze.⁴ Zpřetrhání vazeb s Roudnicí mu naopak usnadnilo odpoutat se od nemilované protireformační tematiky. Odchod na Slovensko však nebyl zcela nezištným idealismem. Těžko lze uvěřit, že by Chaloupeckého k opuštění lobkovického archivního bohatství pohnula vidina pouhých inspekčních cest. Při podávání žádosti dozajista počítal s uskutečněním plánované reformy hornouherské archivní správy. Jejím cílem mělo být zřízení centrální instituce v Prešpurku, která nutně vyžadovala iniciativního ředitele zvyklého na samostatné rozhodování.

Ani Jaroslava Vlčka k podpoře žádosti nejspíš nevedla pouze poznámka o česko-slovenském manželství. Jako muž znalý hornouherské reality musel Vlček vědět, že inspektora archivů a knihoven nečeká na dosud politicky nestabilním území, jehož dosavadní elity se většinou k novému režimu stavěly odmítavě, snadný úkol. Podtrhl si proto v textu především archivářovo konstatování, že „jsa zcela samostatný a mnohem více než snad v Praze sám na sebe odkázaný, naučil jsem se za těch deset let [v Roudnici – pozn. M. D.] mnohému, co bych mohl eventuálně potřebovat i na Slovensku. Mám za to, že získal jsem tu dosti zkušeností, abych se mohl odvážit organizovati podobný národní institut v Prešpurku.“⁵

Dosavadní knižecí úředník měl navíc na MŠANO vlivné příznivce. Kromě neformálního sekčního šéfa Zdeňka Wirtha jimi byli dva čerství archivní referenti – Kamil Krofta a již zmíněný Josef Borovička.⁶ Zejména Krofta, jenž tehdy šel k rozhodnutí oželeť brněnskou univerzitní katedru i rostoucí zájem o Slovensko, aby sloužil nové republice jako diplomat,⁷ záměry roudnického archiváře velmi vítal. Po Borovičkovi proto neváhal Chaloupeckému vzkázat, aby se věnoval maďarštině.⁸ Od lobkovického bibliotekáře byla zjevně očekávána dlouhodobá heuristická mise, jejíž úspěch byl přímo odvislý od toho, zda se archivním referentům z ministerstva školství podaří prosadit reformu archivní správy nového státu. Kompetenční soupeření ministerstev vnitra a školství, jež si obě dělala nárok na ovládnutí archivní správy, se však postupně začala vyvíjet ve prospěch resortu, jehož otěže uchopil

³ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), fond Jaroslav Vlček, k. 5, korespondence osobní, Chaloupecký Vlčkovi 12. 2. 1919. Dopis je označen glosou, podle níž Vlček odpověděl 20. 2. 1919. Dopis se však v Chaloupeckého pozůstalosti nezachoval.

⁴ I Chaloupecký měl v úmyslu připojit se k Václavu Novotnému, Vlastimilu Kybalovi, Janu Sedlákovi a dalším, kteří k Husovu výročí chystali nové knihy. Na rozdíl od nich se však nenacházel v civilu: „*Těšil jsem se, že se v tom jubilejním roce již se svými husitskými láskami vypořádám, ale za nynějších okolností nevím, kdy k tomu dojde.*“ Národní archiv Praha (dále NA), fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 29. 12. 1915.

⁵ LA PNP, fond Jaroslav Vlček, k. 5, Chaloupecký Vlčkovi 12. 2. 1919.

⁶ Srov. Jindřich DEJMEK, *Kamil Krofta a historická (sebe)prezentace první republiky*, in: Dagmar Blümllová a kol. (edd.), *Čas optimismu a ctižádostivých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929)*, České Budějovice 2009, s. 11–28, zde s. 13.

⁷ Tamtéž; srov. J. DEJMEK, *Kamil Krofta. Historik v čele diplomacie*, Praha 1998, s. 7n.

⁸ Masarykův ústav a Archiv akademie věd ČR v.v.i. (dále AAV ČR), fond Václav Chaloupecký, k. 1, i. č. 38, korespondence osobní, Borovička Chaloupeckému 17. 12. 1918.

zkušený matador politických kuloárů Antonín Švehla.⁹ Pro Chaloupeckého coby úředníka, jehož funkce byla přímo podřízena školství, to nebyla potěšující zpráva.

Na konci září 1920 předložil Chaloupecký coby designovaný inspektor slovenských archivů a knihoven bratislavskému školskému referátu účet za stěhování.¹⁰ V té době již celá jeho rodina bydlela v centru Bratislavy, v Dobrovičově ulici č. 5. Nebylo to však bez komplikací. Krátce po příchodu na Slovensko dostal Chaloupecký vyrozumění, že mu byl přidělen byt v Neustift č. 19 (dnešní Hviezdoslavovo nám.). Rozhodl se tedy, že vypoví zbývající roudnické závazky, vyklidí zámecké pokoje i pracovnu a přestěhuje manželku s dětmi do nového domova. Zatímco se paní Chaloupecká rozžehkala s prostorami, kde se narodil malý Václav a Evička, obdržel její manžel od ubytovacího úřadu zprávu, že příkaz k přidělení bytu byl zrušen. Nebyl to jistě nejšťastnější začátek slovenského pobytu. Nezbylo, než se dočasně i s rodinou uchýlit k příbuzným paní Chaloupecké, rodině Bunčákových, jež sídlila v Uherské Skalici.¹¹ Blízkost rodného Holiče i příchod do prostředí dosud žijícího vzrušením z dočasné přítomnosti Šrobárovy slovenské vlády i z vyhlášení společného státu byly snad pro paní Chaloupeckou drobnou útěchou nastavšího provizoria. Rodina navíc poprvé dostala možnost setkat se s autentickým slovenským prostředím, jež bylo výrazně formováno aktivitami Pavla Blaha a Československé jednoty.¹² Především pro děti představovalo Záhoří novou zkušenost, a jak později vzpomínal Chaloupeckého synovec Pavel Bunčák, „*Evička si (...) velmi rychle osvojila tunajšie nárečie. Keď ním hovorila s tetou* (tj. s Chaloupeckého manželkou – pozn. M. D.), *tá ju nie raz vyhrešila.*“¹³

Hlavě rodiny pak neustálé těkání na trase Bratislava – Skalica pravděpodobně poskytlou příležitost k promýšlení horizontu česko-uherského pohraničního pásma a uvažování o Rogeriově *Porta Hungariae*.¹⁴ Okolí Skalice, Holiče a Hodonína bylo (a dodnes je) doslova těhotné dějinami. Chaloupecký si pod holičským zámekem nemohl nevzpomenout na vítěznou epizodu z tažení Jana Lucemburského proti Matúši Čákovi Trenčianskému a někdejší správcovskou roli svého oblíbence Jana IV. z Dražic ve vzdálené Praze.¹⁵ Nemohlo mu též uniknout, že usídlil rodinu na někdejší České cestě,¹⁶ že je obklopen stopami velkomorav-

⁹ Srov. NA, fond Archivní registratura (dále AR), k. 1–2, 1918–1934, I/2a 1918. O kompetenčním sporu a jeho důsledcích pro Chaloupeckého nově nabytý úřad podrobně pojednává Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký, československý historik a archivář (1882–1951)*, nepublikovaná doktorská dizertační práce KDDD PedF UK, Praha 2012, s. 89–105. Zde i další literatura.

¹⁰ Archiv Pamiatkového ústavu SR (dále APÚ SR), fond Štátny inspektorát archivov a knižnic (dále ŠIAK) 1919–1927, k. 1, Výúčtování stěhování ze dne 27. 9. 1920.

¹¹ Došlo k tomu během září 1919. Viz AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 9, i. č. 656. Neurčené dopisy 1916–1948, Chaloupecký 21. 9. 1919 (nedokončený koncept adresovaný pravděpodobně J. Borovičkovi).

¹² O specifikách Skalice jako centra česko-slovenské vzájemnosti více např. Naděžda JURČIŠINOVÁ, *Spolupráca Československej jednoty so slovenskými dôvernými pri rozvíjaní kultúrnych vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi*, Česko-slovenská historická ročenka 2000, s. 185–198; též Naděžda JURČIŠINOVÁ, *Podiel odborov Československej jednoty na rozvíjaní česko-slovenských kultúrnych vzťahov*, Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 114–123.

¹³ Pavel BUNČÁK, *Hriešna mladosť*, Bratislava 1973, s. 56–57. O skalické epizodě Chaloupeckých více tamtéž, jedná se o prozaizované a výrazně stylizované memoáry bratislavského docenta slovenské literatury, psané ovšem s vzhledem k citované epizodě ze značným časovým odstupem.

¹⁴ V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, s. 79, ref. 310; odkaz na Rogeria z Apulie *Carmen Miserabile super Destructione Regni Hungariae per Tartaros* (vydal László JUHÁSZ in *Scriptores Rerum Hungaricarum* (SRH) 11, Emericus SZENTPÉTERY (ed.), Budapest 1937–1938, s. 543–588).

¹⁵ Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Jan IV z Dražic, poslední biskup pražský. Studie kulturně-historická*, Praha 1908, s. 38. Srov. Jiří SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346*, Praha 1994, s. 223–224.

¹⁶ V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923, s. 78–79. Jak mnoho jej Holič (před vypleněním Tatary někdejší strážní hrad Wyvar) zaujal, svědčí rejstřík, kde je pod různými názvy (Ujvar, Alba Ecclesia, Weiskirchen aj.) uveden jedenáctkrát.

ského dědictví a při cestách z Bratislavy hledí v Plaveckém Čtvrtku a Sekulích z okna vagonu na dědictví někdejších kočovnických strážních osad.¹⁷ Otázky hranic Velké Moravy, rozmachu české moci za Boleslavů a Břetislava I., rozsahu středověkého uherského státu, expanzivních tendencí Lucemburků či Žižkovy cesty do Uher se mu zde musely vyjevit v míře dost možná nečekané. Těžko se divit, že jejich promýšlení věnoval Chaloupecký zbytek života.

Skalická idyla se vinou administrativních průtahů protáhla a skončila zřejmě až po roce stěhování do pronajatého bratislavského bytu. Paní Chaloupecká tehdy začala přemýšlet o návratu do zaměstnání a brzy nato přijala malý úvazek a vyučovala slovenštinu na maďarské obchodní akademii.¹⁸ Její manžel byl zatím plně vytižen povinnostmi archivního inspektorátu i hlásící se archivní rozluky s Maďarskem. Rozhodnutí přesídlit natrvalo do Bratislavy bylo samozřejmě spojeno s vidinou tamního dlouhodobého působení. Chaloupeckého přesvědčení, že se od manželky naučil „rozuměti duchu Slovenska“,¹⁹ se zde začalo postupně střetávat s realitou. Tu představovalo nejen klima nedávno přejmenovaného Prešpurku, v němž stále převažovala multikulturní atmosféra (díky politicky korektnímu ústupu maďarštiny v běžné komunikaci) výrazně německým nádechem, ale hlavně kontakt s prostředím šlechtických sídel a církevních institucí, s nimiž měl Chaloupecký jako státní úředník povinnost jednat. Roudnická průprava v každodenním styku s aristokracií zde jistě našla uplatnění, arogance někdejších uherských orgánů, jež se odmítaly smířit s nastavším status quo, však archivářovo nadšení často zchladila. V důsledku vzájemně se křížících kompetencí ministerstev školství, vnitra a ministerstva pro správu Slovenska a neschopnosti pražských úředníků porozumět odlišné slovenské realitě se totiž komplikovaly jakékoli právní úkony nutné pro organizování podfinancovaného a personálně nedosti odborně obsazeného slovenského archivnictví. Po neúspěchu jednání s maďarskou delegací o archivní a spisové rozluce postupně slábly i naděje na zřízení centrálního bratislavského archivu, jehož vedení se měl Chaloupecký podle původního záměru ujmout. S mizející šancí na získání prestižního postu se tedy začaly hlásit i chmury a obavy z toho, že se náplň práce inspektora archivů a biblioték smrskne na obtížnou byrokracii bržděnou navíc průtahy pražského centralismu: „*Nešel jsem na Slovensko za úřednickou kariérou a nikterak jsem se nemínil vzdáti vědecké činnosti. Ba právě naopak. Chtěl jsem tu být činný vědecky a jen jaksi zpočátku věnovati se činnosti úřednické a organizační. A kdyby to byla jen organizace, ale zde třeba vše téměř stavět od základů. Při tom pak všude je tolik potíží, často formálních a malicherných, že je z toho až úzko.*“²⁰ Vědomí, že opustil roudnické profesní zázemí jen proto, aby se stal obětí vzájemných meziresortních pŕetek a ve finále se ocitl bez úřadu a kariérního výhledu státnímu inspektorovi slovenských archivů a knihoven jistě ke klidu nepřispívalo. Bez nadsázky lze konstatovat, že Václav Chaloupecký náležel k osobám, na něž důsledky nedostatečného porozumění Prahy pro specifika slovenského prostředí dolehly již v prvních popřevratových letech.

¹⁷ Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Česká hranice východní koncem XI. století. Několik poznámek k výkladu t. ř. zakládací listiny biskupství pražského a její confirmace z r. 1086*, ČČH 32, 1926, s. 335–342, zde s. 338.

¹⁸ Michal GÁFRÍK (ed.), *Listy Ludmily Groeblovej Michalovi Gáfríkovi*, Literární archiv 36–37, 2002, s. 50, ref. č. 4 (k edici listu č. 16). Údaj uvádí Gáfrík s odkazem na list paní Chaloupecké otci Pavlu Groeblovi z 24. 9. 1921. Neuvádí však jeho provenienci.

¹⁹ LA PNP, fond Jaroslav Vlček, k. 5, korespondence osobní, Chaloupecký Vlčkovi 12. 2. 1919.

²⁰ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 9, i. č. 656, Neurčené dopisy 1916–1948, Chaloupecký 21. 9. 1919 (nedokončený koncept adresovaný pravděpodobně J. Borovičkovi).

Při úvahách o návratu k vědě Chaloupeckému nemohlo uniknout založení bratislavské univerzity, zvláště když k němu došlo krátce po jeho příchodu na Slovensko.²¹ Ba spíše naopak – pro mnohé nově příchozí univerzitní učitele se jako „starousedlík“ stal „fremdenführerem“ a zasvěcoval je do úskalí slovenské reality.²² Albert Pražák, tehdy odborový rada MŠANO, svého známého na jaře 1920 popíchl: „*A což Vy (...) nedáte se získat pro brat[islavskou] univ[erzitu]? Snad byste i přitom mohl míti dozor na svou lásku – archivy?*“²³ Pojmenoval tak bezděky Chaloupeckého ústřední dilema: jak dostát povinnostem kladeným na něj z moci úřední, a uchovat si tak otevřený přístup k pramenům, a zároveň najít čas na vědeckou práci? Hroučící se institucionální zázemí inspektorského postu nadějná řešení neskýtalo. Lze si proto představit radost, s níž Chaloupecký na konci léta 1921 referoval Zdeňku Wirthovi o způsobu, jak vyřešit obtíže s nedostatkem prostor pro archivní úřad: „*možnost byla by, že bych se odstěhoval ihned do univerzity, kde by byly potřebné místnosti. (...) Kdybych šel do univerzity, mělo by to snad tu výhodu, že bych si tam mohl pomalu zařizovat hist[orický] seminář. Říkal mi totiž p. ministr Šusta, že počítá s tím, že půjdu na filozofickou fakultu v Bratislavě. A od té doby slyšel jsem to i z jiných stran. Těší mne to, neboť jsem vždy žil především vědě. Při tom bych si však organizaci archivnictví na Slovensku rád ponechal v rukou. Aspoň ještě nějaký čas, než by se našla vhodná osoba, která by tento úkol převzala jako úředník v Památkovém úřadě. Nepospíchal bych na jedno ani na druhé, ani na převzetí Pam. úřadu, ani na profesuru, jedině to bych už rád, abych získal kout, kde bych mohl sedět, a abych se dostal už přece jednou do definitivních poměrů. Tak rád bych našel už svůj úvoz, kterým bych táhl tu svoji káru života, a nemusel už z něho vybíhat a rozhlížet se, kudy vede a kam cesta.*“²⁴

Podobně jako kdysi při hledání vhodného kandidáta do Roudnice,²⁵ i tentokrát Josef Šusta sehrál v Chaloupeckého životě rozhodující úlohu. Mělo to ostatně i osobní rozměr, neboť Šusta si jako ministr úřednické vlády musel být dobře vědom toho, v jak tristním stavu se nachází financování slovenského školství a kultury, a byl obeznámen i s peripetiemi jednání o zřízení centrálních archivních institucí. Těživé postavení svého někdejšího protegé tedy dobře znal. Ani Josef Pekař nezůstal v celé věci mlčky a prokázal opětovně, že v novém státě nepředstavují se Šustou pouze historiografické gros, ale především vlivový tandem navázavší úspěšně na tradici, kterou založili Jaroslav Goll a Antonín Rezek. Od Josefa Borovičky již Chaloupecký věděl o tom, že se bratislavským profesorem všeobecných dějin má stát jeho přítel, první z Pekařových seminaristů, Jan Heidler. Zároveň bylo zřejmé, že obsazení profesur představuje citlivé politikum, neboť kvalifikovaných slovenských kandidátů byl nedostatek.²⁶ Borovička typicky pletichářským stylem opět odhalil

²¹ Vznikla zrušením prešpurské Alžbětinské univerzity na základě zákona 375/1919 Sb. ze dne 27. 6. 1919 a vládním nařízením č. 595/1919 Sb. byla pojmenována podle Jana Amose Komenského. Srov. *Ročenka Univerzity Komenského za první pětiletí 1919–1924*, Bratislava 1926, s. 3n.

²² Srov. AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 155, Heidler Chaloupeckému 9. 10. 1921.

²³ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 428, Pražák Chaloupeckému 2. 3. 1920.

²⁴ Ústav dějin umění AVČR – oddělení dokumentace (dále ÚDU AVČR), fond Zdeněk Wirth, korespondence osobní, Chaloupecký Wirthovi 1. 8. 1921.

²⁵ Srov. Milan DUCHÁČEK, *Z anarchisty knižecím archivářem. Václav Chaloupecký: léta zrání československého historika (1904–1918)*, Marginalia historica 3/1, 2012 (v tisku).

²⁶ Spekulovat však o tom, do jaké míry v této volbě sehrála roli skutečnost, že Heidlerův bratr Ferdinand byl ministrem obchodu Tusarovy vlády, či jeho podíl na založení nakladatelství Čin, v němž vycházely některé spisy Pekařovy i Šustovy, se vzhledem k Heidlerovu nepochybnému talentu i jeho pracovitosti jeví bezpředmětné.

část zákulisních machinací, na nichž měl nepřekvapivě opět podíl: „*P. radovi Mlčochovi*²⁷ *jsem povídal o Hodžovi*²⁸ *jako kandidátu univ. stolice. Řekl mně – to je však sub rosa – že vyjednává s Heidlerem. Ptal se mne taky, co je s Vámi, nepomýšlíte-li na univerzitu. Odpověděl jsem, že hlavu byste na to měl, ale že máme pro Vás několik jiných zaměstnání, nanejvýše naléhavých. O tom se budete musit rozhodnout sám, ale až budete pevně sedět at' už v archivu, nebo v památkách.*²⁹ *Hodža by se na univerzitu hodil, i kdyby to měl jako vedlejší zaměstnání,*³⁰ *považte, dostane-li se tam Kvačala,*³¹ *vždyť by to byl jediný Slovák a ještě by ve jménu svého slováctví všechny Čechy ztyranizoval. Je potřeba Čechoslováka, a to by mohl být jedině Hodža.*“³²

Chaloupecký byl tedy nejenom zpraven o zákulisí budování bratislavské filozofické fakulty, ale zároveň byl doslova v posledních dnech Šustova ministerského mandátu³³ ujištěn o toužebně vyhlášené definitivě. Již čtrnáct dnů před Borovičkovou zprávou mu totiž Jan Heidler dopisem sdělil: „*Milý příteli, dnes jsem mluvil s prof. Pekařem o tom, kdo by měli být dalšími profesory dějin na naší fakultě v B. Prof. Pekař na prvním místě navrhl Vás a mluvil o Vás vůbec příznivě, takže jsem měl radost. Prof. Pekař zvláště říkal, že se přesvědčil, že jste za dobu svého pobytu na Slovensku dějinám slovenským věnoval opravdový zájem a že se tedy pro stolicí, na niž myslíme, nejlépe hodíte i tím, i ostatním, čeho je k tomu potřeba.*“³⁴ O profesuře tak bylo rozhodnuto ještě předtím, než Chaloupecký podal žádost o habilitaci. Kuriózní postup však vycházel z neopominutelné skutečnosti, že pro třetí československou univerzitu nebyl dostatek kvalifikovaných slovenských kandidátů. Brněnské katedry byly obsazeny střední generací Gollových žáků,³⁵ a bratislavská univerzita se tak stala zcela oprávněnou příležitostí pro nejschopnější z Pekařových a Gollových seminaristů, k nimž Heidler a Chaloupecký bezesporu náleželi. Šustova i Pekařova autorita, jež v očích někdejších studentů výrazně utrpěla během válečných let, tak opět nabyla na vážnosti. Zároveň si oba učitelé mohli být jisti tím, že mladí přátelé, zvyklí spolupra-

²⁷ Rudolf Mlčoch (1880–1948), zakladatel živnostenské strany a její jediný poslanec v NS, tehdy ministerský rada MŠANO, několikanásobný ministr ČSR na různých hospodářských rezortech.

²⁸ Miněn Milan Hodža (1878–1944), slovenský publicista a politik, pozdější československý premiér.

²⁹ Odkaz na tehdejší proces přerodu Jurkovičova Komisarátu pro ochranu slovenských památek v Památkovém ústavu – proces, v němž chtěl Chaloupecký zůstat solitérním zaměstnancem MŠANO. K tomu více v klíčových dokumentech in ÚDU AVČR, fond Zdeněk Wirth, korespondence osobní, Chaloupecký Wirthovi 1. 8. 1921, 14. 11. 1921, 17. 2. 1922.

³⁰ Miněno Hodžovo politické angažmá, jež pozdější premiér pokládal za svou hlavní doménu.

³¹ O odmítnuté habilitaci věhlasného kmeniologa a jeho problematických vztazích ke generaci bořitelů nimbu RKZ srov. Libor BERNÁT, *Ján Radomil Kvačala a Gollová škola*, in: *Dejiny*. Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2/2007, s. 127–135. [online] Dostupné z: http://dejiny.unipo.sk/docs/Dejiny_2_2007.pdf.

³² AAV ČR, fond V. Chaloupecký, k. 1, i. č. 38, korespondence osobní, Borovička Chaloupeckému 30. 10. 1921.

³³ Šustův mandát oficiálně trval od 15. 9. 1920 do 29. 9. 1921.

³⁴ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 155, Heidler Chaloupeckému 11. 10. 1921.

³⁵ Ke genezi historického semináře v Brně srov. Martin VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil*, in: Tomáš Borovský (ed.), *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*, Brno 2008, s. 9–34; Tomáš BOROVSKÝ, *František Hrubý a historický seminář v Brně*, in: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümllová (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005 (= *Historia culturae VI, Studia 5*), s. 515–537; Týž, *Julius Glücklich a František Hrubý: Dvě tváře pozitivistické vědy v Brně*, in: T. Borovský (ed.), *Historici na brněnské univerzitě*, s. 61–82; Týž, *František Hrubý v posudcích Julia Glücklicha*, Brno v minulosti a dnes 19, 2006, s. 490–495; Jaroslav BOUBÍN, *Rudolf Urbánek, historik husitského a poděbradského věku*, in: T. Borovský (ed.), *Historici na brněnské univerzitě*, s. 83–96; Tomáš PÁNEK, *Historický seminář filozofické fakulty Masarykovy univerzity v meziválečném období*, magisterská diplomová práce HistÚ FF MU, Brno 2010; Jana ŠAUROVÁ (roz. HELSNEROVÁ), *Julius Glücklich. Život a dílo*, magisterská diplomová práce HistÚ FF MU, Brno 2008.

covat již z roudnických let, vytvoří v Bratislavě kvalitní duo schopné podělit se kolegiálně o přednášky ze starších a novějších dějin.

Chaloupecký se vzhledem k osudu archivního zázemí nad nabídkou nerozmýšlel a začal se zaobírat otázkou, co vlastně předložit jako habilitační spis. Předválečné práce byly buď neaktuální, anebo veskrze popularizační. Znovu proto v duchu poděkoval Hanuši Opočenskému, že bez jeho vědomí připravil v posledním válečném roce do tisku jeho knížku *Česká rebelie na Podřipsku*, dokončenou na nádraží v Hradci Králové.³⁶ Drobná sedmdesátistránková publikace, kterou Chaloupecký obdržel balíkem přímo na pozice, se nyní hodila, ačkoli se o ní autor sám vyjádřil poněkud skepticky: „*Snad nemusím vykládat, že v knížce nevidím nějaké stežejní své dílo. Spíše jen ukázkou, jak se dá takový „vedlejší“ materiál zpracovat a že se dá z něho i dosti vytěžit pro celkové národní dějiny. A taky snad ukázkou, jak možno psáti venkovské monografie. Jistěže nějaký Dr. Navrátil³⁷ by z materiálu použitého udělal knihu pětkrát tak tlustou.*“³⁸ Přes ironii Chaloupecký svůj spisek poněkud nedocenil. Knížka, jež v sobě lehkostí podání nezapře inspiraci prvním dílem Pekařovy Kosty (čehož si povšiml v recenzi i Julius Glücklich),³⁹ nepředstavuje pouze pěkný příklad vzhledu do konfesijních poměrů Podřipska v době stavovského povstání. Je především zdařilou syntézou využívající hospodářských pramenů, urbářů, kalendářů, soudních protokolů a pramenů lobkovické soukromé provenience. Výsledkem je živý, byť poněkud umírněný obraz sociálního klimatu předbělohorského městysu i vztahů mezi vrchností a poddanými,⁴⁰ ve kterém autor nezapřel svou nechuť k revoluční hysterii stejně jako k obojakosti a vypočítavosti panstva pod jednou i podobojí.⁴¹ Zachytil i odlišné způsoby přijetí idejí protestantské vzpoury mezi rytířským stavem, měšťany a venkovským obyvatelstvem. Příběh rebelie proti roudnické lobkovické vrchnosti navíc ve vypjatých pasážích díky střípkům z dějin každodennosti a citacím soudních ortelů připomene styl Zikmunda Wintra. Věren své konfesi se Julius Glücklich nezdržel kritického připodotku, že označení prosperity katolického panství Lobkoviců za „rozhodný pokrok“ „*jistě co do vědy není pravda a znamená to ztotožňovati katolicismus toho okruhu s katolickými kruhy italskými a francouzskými, kde skutečně byl smysl pro nové pokroky vědecké; ale tyto kruhy velmi se lišily od našich.*“⁴² Vystihl tak Chaloupeckého pokus rehabilitovat přínos katolické vrchnosti českému prostředí a poukázat na pozitivní vliv impulzů románské kultury v českých zemích, což Budovcovu životopisci a evangelickému konvertitovi těžko mohlo konvenovat. Neodpustil si též věcnou výtku, že odbýt vztah pastýřů a jejich oveček bonmotem „*ať kněží se modlí, laikové budou žítí (...)* jest přílišné zjednodušení problému, které daleko složitější skutečnost nijak nevystihuje.“⁴³ Přínos drobné knihy co do kombinace, zpracování a podání různorodých pramenů však nepopřel ani on.

³⁶ Václav CHALOUPECKÝ, *Česká rebelie na Podřipsku. Historie o poddaných a pánech z let 1619–1621*, Praha 1918. O jejím vzniku AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Opočenský Chaloupeckému 4. 10. 1918, tamtéž, Chaloupecký Opočenskému (koncept) 21. 8. 1918.

³⁷ Miněn Bohumil Navrátil (1870–1936), archivář Moravského zemského archivu, tehdy čerstvý profesor všeobecných dějin v Brně a první děkan FF MU. Vice stať M. VONÁSEK, *Bohumil Navrátil*, l. c.

³⁸ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Chaloupecký Opočenskému (koncept) 21. 8. 1918.

³⁹ Julius GLÜCKLICH, *Václav Chaloupecký, Česká rebelie na Podřipsku. Historie o poddaných a pánech z let 1619–1621, Praha 1918*, ČČH 24, 1918, s. 303–306, zde s. 304.

⁴⁰ Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Česká rebelie na Podřipsku*, s. 31n.

⁴¹ Tamtéž, s. 48n.

⁴² Glücklich v recenzi in ČČH 24, 1918, s. 303–306, zde s. 304.

⁴³ Tamtéž.

Dozajista se nejednalo o typickou habilitační práci, přinejmenším proto, že postrádá seznam pramenů a literatury, dokonce i poznámkový aparát je spíše zběžný. Šlo však o Chaloupeckého první knihu založenou na zcela původním materiálu, tedy první od dražicovské dizertace. Nic jiného nabídnout nemohl. Pokud měl ovšem habilitand prokázat schopnost sugestivního výkladu, kterým osloví i neodborné publikum nezvyklé na specializované výklady (jak se dalo očekávat u značné části budoucích slovenských studentů), pak archivní inspektor v plné míře obstál. V podobném duchu se ostatně vyjádřila i komise složená z Heidlera, etnografa Karla Chotka a profesora novověkých dějin slovanských Milana Hodži (poslední se však jednání pro politické angažmá osobně nezúčastnil).⁴⁴ Dne 17. listopadu 1921 byl návrh komise schválen a 9. prosince proběhlo kolokvium, na základě něhož byl Chaloupecký hned pozván k habilitační přednášce na téma „československé dějiny“. Po půlhodině Heidler pohovor ukončil s návrhem na udělení *venia legendi*, načež profesorský sbor návrh komise jednohlasně schválil.⁴⁵

Za pozornost stojí především seznam spisů, který Chaloupecký k habilitaci předložil. Kromě doposud publikovaných prací zde figurují v rukopise i práce *Selská otázka v husitství, Pře kněžská z r. 1562* a především *Deníky nejv. kancléře Zdeňka z Lobkovic † 1628, Deníky nejv. hofmistra Adama st. z Valdštejna, Korespondence místodržících s dvorem ve Vídni z r. 1618 a písemnosti z doby bělohorské: korespondence Zd. z Lobkovic, Adama st. z Valdštejna, Adama z Šternberka, Jiřího Bořity Martinice a jiných politických osobností (nedokončeno)*.⁴⁶ Zatímco první dvě práce Chaloupecký později skutečně vydal, materiál z roudnických opisů tiskařskou černí nikdy nespatriř.⁴⁷

Vzhledem k Pekařovu návrhu bylo půl roku nato zahájeno profesorské řízení,⁴⁸ a sotva uběhl rok od docentury, obdržel Chaloupecký vyrozumění o tom, že jej prezident republiky jmenoval ke dni 29. prosince 1922 profesorem československých dějin na Univerzitě Komenského.⁴⁹ Získal tedy vytouženou definitivu a zároveň se zavázal s výjimkou letních prázdnin nadále vykonávat i funkci archivního inspektora.⁵⁰ Mohl se tedy společně s Heidlerem s chutí pustit do přednášek a budování nového univerzitního pracoviště. Po půl roce čínorodé spolupráce však dopadla na profesorský sbor mladé univerzity krutá pěst osudu –

⁴⁴ Milan Hodža byl jmenován profesorem 14. 9. 1921. Archiv Univerzity Komenského Bratislava (dále AUK Bratislava), fond učitelé Filozofické fakulty (učitelé FiF), složka Milan Hodža, protokol rektorátu UK z 14. 11. 1921.

⁴⁵ NA, fond Ministerstvo školství (dále MŠK), Praha – Osobní, k. 58, Václav Chaloupecký, habilitační protokoly.

⁴⁶ Tamtéž, seznam spisů předložených Chaloupeckým k habilitaci, průklep.

⁴⁷ Podrobněji k tomu Jiří BERAN, *Stálá komise zřízená při České akademii k vydávání písemností hledících k dějinám katolické restaurace*, Studie o rukopisech 32, 1999–2000, s. 137–163. Ani v Chaloupeckého pozůstalosti institucionálně uložené není po opisech ani stopy, přestože ještě v polovině třicátých let sliboval kolegovi Františkovi Hrubému, že mu pošle něco z roudnických opisů a na podzim roku 1934 ho o tom ujistil slovy „roudnická kořist odpočívá v mém stolku a čeká na vydání.“ Srov. MZA Brno, fond František Hrubý, G 540, k. 5, Chaloupecký Hrubému léto 1930 a 29. 11. 1930. Značná část těchto materiálů, zejména Chaloupeckým a Vladimírem Klecandou edičně zpracovaná diaria Zdeňka z Lobkovic, byla nedávno autorem objevena v té části Chaloupeckého pozůstalosti, jež byla dosud v držení rodiny a příbuzných.

⁴⁸ Návrh na jmenování v profesorském sboru vznesl Heidler, srov. zápis ze schůze profesorského sboru FF UKom ze dne 12. 6. 1922. AUK Bratislava, fond FiF, 1921–1931, k. 5, průklep zápisu.

⁴⁹ NA, fond MŠK, Praha – Osobní, k. 58, Václav Chaloupecký, návrh na jmenování profesorem, dekret podepsaný T. G. Masarykem ze dne 29. 12. 1922. Paralelní dokumentace k Chaloupeckého bratislavskému univerzitnímu působení též in AUK Bratislava, fond učitelé FiF13; tamtéž fond FiF66.

⁵⁰ NA, fond MŠK, Praha – Osobní, k. 58, Václav Chaloupecký, dekret o změně úřednického statutu na smluvní poměr s MŠANO s fixním ročním platem, podepsaný Z. Wirthem 19. 4. 1923. V tomto poměru přes veškeré metamorfózy státní správy Chaloupecký setrval až do konce roku 1938.

28. května 1923 na dovolené v (tehdy) italské Opatiji utrpěl Jan Heidler, jehož zdraví bylo vždy poněkud gracilní, smrtelný infarkt.

O jak hlubokou ztrátu se pro Chaloupeckého jednalo, dokládá osobní tón obou nekrologů, které přáteli věnoval.⁵¹ Přišel nejen o blízkého člověka, ale i o možnost každodenní odborné diskuze a především kolegiální spolupráce při budování bratislavského historického semináře. Milan Hodža se úvazku ve skutečnosti nikdy neujal, neboť mu vzhledem k politickému angažmá MŠANO den po jmenování poskytlo „*dočasnou dovolenou s ponecháním jeho dosavadních služebních požitků a výjimkou místního přídavku, a to na dobu, pokud bude členem Národního shromáždění, leč by profesor Hodža vyžádanou dovolenou nepřerušil dříve z vlastního popudu.*“⁵² Hodžova učitelská pozice tak zůstala formalitou, prestižní položkou politikova životopisu. Tato skutečnost však nadále zatěžovala sbor, protože jedna profesura byla v rámci systemizace personálního stavu vysokých škol obsazena. Na Chaloupeckého bedra tak spadla veškerá zodpovědnost za bratislavskou výuku historie. Na schůzi profesorského sboru se necelý měsíc po Heidlerově smrti uvolil „*až na další a přinejmenším v r. 1923/24 řídit správu seminárních knihoven za ř prof. Heidlera a za prof. M. Hodžu, dokončiti vyúčtování mimořádných] dotací povolených dru. Heidlerovi, vyúčtovatí dotace řádného prof. Heidlera a převzítí zodpovědnost za celý inventář celého hist[orického] semináře.*“⁵³ Zasadil se také o pietní vydání Heidlerových nedokončených prací⁵⁴ a především se ujal péče o hledání jeho nástupce.⁵⁵

Kandidátů na uprázdněnou stolicí nebylo mnoho už z toho důvodu, že ti, kdo by se bývali o podobnou příležitost ucházeli, se mezitím etablovali na jiných postech.⁵⁶ To byl i případ Pekařova a Šustova oblíbeného seminaristy Františka Hrubého. Chaloupecký věděl od Heidlera, že Hrubý byl druhým z Pekařových kandidátů na bratislavskou profesuru,⁵⁷ a proto se rozhodl pokusit se ho získat znovu. Ostatně i Heidler byl s Pekařem zajedno, že „*pokud jde o jasnost myšlení (...) by byl [Hrubý] skutečně na místě pro všeobecné dějiny středověké se zřetelem k dějinám hospodářským.*“⁵⁸ Zaznělo i jméno Josefa Borovičky, o něm však dle Heidlera Pekař soudil, „*že z něho nikdo habilitační práci nevymačká (...).*“⁵⁹ Chaloupecký se proto obrátil na Františka Hrubého, přičemž nesmlčel obtíže, které zrod univerzity provázejí: „*(...) nikterak Vám netajím, že fakulta je velmi nehotová a že poměry*

⁵¹ V. CHALOUPECKÝ, *Jan Heidler † 28. května 1923*, ČČH 29, 1923, s. 174–180; Týž, *Jan Heidler*, in: Ročenka Univerzity Komenského za první pětiletí 1921–1926, Bratislava 1926, s. 143–148.

⁵² AUK Bratislava, fond učitelé FiF, složka Milan Hodža, dekret MŠANO z 6. 12. 1921. Hodža ovšem dovolenou nepřerušil nikdy a 22. června 1922 požádal i o zproštění členství v Akademickém senátu UKom (tamtéž, Hodžova žádost o zproštění členství v AS UKom). Zdá se tedy, že po dobu politického angažmá zároveň pobíral plat univerzitního profesora, aniž by vykonával jakékoli akademické povinnosti, což u pozdějšího ministra školství při podfinancování bratislavské univerzity i nedostatku prostředků na její pedagogický sbor přinejmenším překvapí.

⁵³ AUK Bratislava, fond FiF, 1921–1931, k. 5, zápis ze schůze prof. sboru FF UKom 26. 6. 1923.

⁵⁴ NA, fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 8. 1. 1924, 19. 11. 1924, 18. 6. 1925.

⁵⁵ Kontury vyučování historie na bratislavské univerzitě velmi povšechně, ba nedbale podal Jozef BAĐURÍK, *O počiatkoch štúdia histórie na Univerzite Komenského v Bratislave*, in: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümllová (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005 (= Historia culturae VI, Studia 5), s. 539–552.

⁵⁶ Situaci a tenze v historických oborech s důrazem na bratislavská specifika přehledně zachytil Jiří LACH, *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*, Praha 2009, s. 107–121. Učinil tak právě na pozadí habilitačních peripetií Josefa Borovičky.

⁵⁷ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 155, Heidler Chaloupeckému 11. 10. 1921.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

pro vědeckou práci nejsou v Bratislavě právě nejpříznivější. Nicméně má na druhé straně i to ‚gründerství‘ jistý půvab.“⁶⁰ To nebylo nejlepší doporučení. Tím méně ovšem pro Hrubého, jenž se nedávno zotavil z chronického srdečního neduhu, zbavil se středoškolské zátěže v Kroměříži a zakotvil v Moravském zemském archivu.⁶¹ Ačkoli práce pod kuratelou Bertolda Bretholze mu coby Pekařovu oblíbenci a spoluredaktoru ČČH⁶² nebyla (mírně řečeno) vždy příjemná,⁶³ sňatek s rodačkou z Borače a v neposlední řadě vazba k rodnému Strukovu, hanácké vsi těsně sousedící se Žerotínem, znamenaly pro Hrubého osobní život i badatelskou tematiku okolností natolik určující, že se k opuštění brněnského archivního bohatství a milovaného regionu neodhodlal.⁶⁴ Chaloupeckému nezbylo, než volit jiné, ovšem již kompromisní řešení.

Dočasná improvizace v podobě hostujících přednášek Kamila Krofta znamenala pro vídeňského vyslance spíš odreagování od diplomatických kuloárů než záruku stálého závazku.⁶⁵ Pravda, mohl zde uplatnit a doplnit čtení, která si připravil již v zimě 1918 pro Prahu po svém jmenování profesorem slovenských dějin. Když je takto prověřil před posluchači, odhodlal se je posléze vydat i tiskem.⁶⁶ Jeho závazek přednášet tři hodiny týdně⁶⁷ se však po dvou letech změnil ve sporadické hostování v rámci univerzitních extenzí, neboť Krofta byl z Vídně povolán do Berlína. Filozofická fakulta však v akademickém roce 1923/24 otvírala třetí ročník, přičemž Chaloupecký doposud dle usnesení sboru zaštiťoval vedle přednášek z československých dějin i výuku prosemináře, semináře pro druhý ročník a suploval také přednášky z pomocných věd historických. I když se v souhrnu jednalo o tři hodiny přednášek a čtyři seminární lekce týdně,⁶⁸ bylo zjevné, že do budoucna nemůže nadále nést zátěž celého univerzitního oboru jediný člověk. Bratislavské historické pracoviště potřebovalo rozšířit stálý sbor.

Na Kroftovu výzvu se proto Chaloupecký ujal jednání o habilitaci svého známého – archiváře Vladimíra Klecandy, který tehdy pobýval ve Vídni jako úředník rozlukové komise

⁶⁰ MZA Brno, fond František Hrubý, G 540, k. 5, Chaloupecký Hrubému 2. 12. 1923.

⁶¹ Viz Tomáš BOROVSKÝ – Jiří LACH, *Josef Šusta a František Hrubý* (ediční poznámka), in: Tomáš Borovský – Jiří Lach (edd.), *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, Brno 2006 (Prameny dějin moravských, sv. 12), s. 29, 34–36. Srov. rekapitulaci rozhodnutí tamtéž, Příloha II, *Deník Františka Hrubého z letní cesty do jižních Čech roku 1926*, s. 243.

⁶² K Hrubého podílu na redakci ústředního oborového periodika viz Jaroslav ČECHURA – Jana ŠETŘILOVÁ, *František Hrubý a Český časopis historický*, ČČH 94, 1996, s. 223–244.

⁶³ Srov. Hrubého korespondenci s Juliem Glücklichem, MZA Brno, fond František Hrubý, G 540, k. 4, i. č. Glücklich Julius, opisy a originály Glücklichových dopisů Hrubému z roku 1936 týkající se okolností Navrátilovy smrti. Opisy pořídila Hrubého manželka.

⁶⁴ Srov. AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 183, František Hrubý Chaloupeckému 11. 12. 1923. Toto rozhodnutí mělo pak své pokračování při jednání o nástupnictví po Josefu Pekařovi. O tom Zdeněk BENEŠ, *Podmínky nástupnictví. Znovuoobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (edd.), *Kultura jako téma a problém dějepiscetví*, Brno 2006, s. 171–183, především 5. kapitola této práce.

⁶⁵ Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Slovensko v Kroftově práci historické*, in: Jaroslav Werstadt (ed.), *O Kamila Kroftovi, historikovi a diplomatu*, Praha 1936, s. 130–132. Srov. AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 293, Krofta Chaloupeckému 4. 6. 1923.

⁶⁶ Kamil KROFTA, *Čtení o ústavních dějinách slovenských*, Praha 1924. O genezi brožury viz Jaroslav ČECHURA – Jana ČECHUROVÁ (edd.), *Korespondence Josefa Pekaře a Kamila Krofta*, Praha 1999, s. 55–63.

⁶⁷ Srov. NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 102, Kamil Krofta. Usnesení k povolání vyslance Krofta k občasným přednáškám, schválené ve schůzi prof. sboru dne 9. 10. 1922. Paralelně včetně Chaloupeckého návrhu na Kroftovo povolání do Bratislavy též AUK Bratislava, fond FiF 73, Kamil Krofta 1922/23–1924/25.

⁶⁸ Srov. *Osobní stav Univerzity Komenského*, Fakulta filozofická, ZS 1923/24, s. 17–18.

Archivu Země české.⁶⁹ Agilní historik měl za sebou roční stáž na pařížské École des chartes a absolutorium vídeňského Institutu. Po převratu se uvedl jako spiritus agens pražské Státní archivní školy a v době, kdy na něj Krofta upozornil, pobýval ve Vídni jako přednosta archivního referátu ministerstva zahraničí, pracoval na archivní rozluce s Rakouskem a bádal v rakouském válečném archivu.⁷⁰ Do Bratislavy, která byla tehdy ještě spojena s Vídní elektrickou drahou, mohl proto bez obtíží dojíždět. Chaloupecký navíc o jeho schopnostech nemusel pochybovat – už v roce 1909, kdy si dával opisovat diaria Zdeňka z Lobkovic, byl mladý Klecanda jediným z koncipistů zemského archivu, který byl schopen Lobkovicův rukopis přečíst a spolehlivě přepsat.⁷¹

Nadále však zůstávala otevřená Heidlerova profesura všeobecných dějin. Dočasně se k suplentuře uvolili Bohumil Navrátil a Julius Glücklich,⁷² i to však bylo provizorium, jež při jejich brněnských závazcích nemohlo trvat věčně. Přes jisté rozpaky se nakonec Chaloupecký rozhodl oslovit Josefa Borovičku.⁷³ Učinil tak nejen na základě dlouholetých přátelských vztahů, ale také s vědomím, že Pekařova skepse týkající se Borovičkovy schopnosti dokončovat větší práce je opodstatněná⁷⁴ a že je někdejší archivář až příliš ponořen do klimatu Hradu.⁷⁵ Byl si vědom, že pokud brzy nedojde k rozhodnutí, budou se o profesuru ucházet i lidé, jejichž ambice převyšují schopnosti, jako tomu bylo v případě aspirací Hugo Trauba,⁷⁶ a které bude stále obtížnější odmítat. Borovička zpočátku Chaloupeckého tlakům vzdoroval s poukazy na závazky na edici Sněmů českých, korespondence Palackého s manželkou Terezií a především na svou roli konzultanta u prezidenta Masaryka.⁷⁷ Nakonec však kolegovu naléhání neodolal.⁷⁸

⁶⁹ Klecanda byl habilitován pro PVH 7. 5. 1924. V habilitační komisi figurovali vedle Chaloupeckého Kamil Krofta a Klecandův učitel Gustav Friedrich. NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 75, Vladimír Klecanda, habilitační protokol.

⁷⁰ Tamtéž, Klecandova habilitační žádost.

⁷¹ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 293, Krofta Chaloupeckému 20. 9. 1909.

⁷² AUK Bratislava, fond FIF, A–5, k. 40. Pověření prof. Navrátila a Glücklicha suplenturou přednášek ze všeobecných dějin v ak. roce 1924/25, datováno 10. 7. 1924. Srov. též *Osobní stav Univerzity Komenského*, Fakulta filozofická, Suplující profesori, ZS 1924/25, s. 15–16.

⁷³ O Borovičkově bratislavském působení přehledněji Jiří LACH, *Josef Borovička na univerzitách v Bratislavě a v Brně*, ČMM 123, 2/2004, s. 395–420.

⁷⁴ Borovička posléze předložil jako habilitační spis svou německy vydanou zprávu o archivu v Simancas, vypracovanou již roku 1910 a vydanou původně ve Zprávách zemského archivu/Mitteilungen aus der Landesarchive des Königreiches Böhmen 3 a následně samostatně: *Das Archiv zu Simancas. Beitrag zur Kritik der Berichte der spanischen Gesandten*, Prag 1910. Srov. NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 9, Josef Borovička, protokol o habilitačním řízení schválený MŠANO 3. 8. 1925. O Borovičkově problematickém přístupu k tvůrčí práci ostatně pojednává celá monografie Jiřího LACHA, *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*, Praha 2009, zejm. s. 14–15, 228n.; koncizněji Jiří LACH, *Historické dílo Josefa Borovičky*, in: T. Borovský (ed.), *Historici na brněnské univerzitě*, s. 99–124.

⁷⁵ Tato názorová proměna zjevně přetrvávala. Když se měl v roce 1926 Chaloupecký zhostit slavnostní přednášky o Palackém, přenechal ji raději Borovičkově. Josefu Pekařovi se však svěřil: „Bude to asi trochu příliš prezidentské (tak jako Borovička je nyní až přes příliš tímto vlivem zatížen, ba až fanaticky tomuto vlivu oddán).“ Srov. ANM, fond Josef Pekař I., k. 11, korespondence osobní, Chaloupecký Pekařovi 11. 6. 1926.

⁷⁶ Srov. ANM, fond Josef Pekař I., k. 11, korespondence osobní, Chaloupecký Pekařovi 2. 12. 1923.

⁷⁷ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 1, i. č. 38, Borovička Chaloupeckému 21. 6. 1923.

⁷⁸ Svou roli v tomto směru sehrál i nestabilita Borovičkova rodinného zázemí, z nějž do Bratislavy svým způsobem unikl, a také vědomí, že je u kolegů z historické obce kvůli svému angažmá u hlavy státu značně neoblíben. Za tento dojem si však pravděpodobně mohl sám, neboť Šustovo pověření referovat prezidentovi „o věcech historických“ pojal jako sebepropagaci, nebo přinejmenším tento dojem vyvolával. Srov. *Deník Františka Hrubého z letní cesty do jižních Čech roku 1926* (Příloha II), in: Tomáš Borovský – Jiří Lach (edd.), *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, Brno 2006 (Prameny dějin moravských, sv. 12), s. 248–249.

Klecandova a Borovičkova habilitace sice znamenala personální zajištění bratislavských přednášek, Chaloupeckého osamění v slovenské metropoli však nevyřešila. Oba čerství docenti se totiž odmítli přestěhovat a za svými povinnostmi dojížděli podobně jako většína českých členů filozofické fakulty – tedy ne vždy zcela pravidelně. Borovičkovi ostatně v Praze pro nepravidelnost jeho pobytu v hlavním městě začali přezdívat Punkva⁷⁹ a pražští či brněnští přednášející byli běžně nazýváni „kuffíkovými profesory“, neboť se po Bratislavě často pohybovali s charakteristickým zavazadlem, v němž zpravidla mívali prádlo a osobní potřeby na týden.⁸⁰ I Vladimír Klecanda se k usídlení v Bratislavě zavázal až v roce 1929, kdy obdržel návrh na řádnou profesuru.⁸¹ Stále více se také na veřejnosti objevovaly stížnosti, že nedochází k habilitaci slovenských studentů. Chaloupecký se přitom slovenským kandidátům zdaleka nebránil. Poukazoval však na podstatné skutečnosti: pro většinu studentů byla vytouženou metou střední škola a výchova učitelského dorostu byla na filozofické fakultě v prvních popřevratových letech prioritou. Za druhé asistentura ani docentura neznamenal definitivu, což mladé lidi postrádající hmotné zázemí odrazovalo. A především – mezi studenty se našlo pouze málo osobností, které prokazovaly zájem a vlohy pro vědeckou práci. Když se ohlásil teolog a pozdější věhlasný arabista, hebraista a semitolog Ján Bakoš s žádostí o římské stipendium, Chaloupecký jeho prosbu okamžitě doporučil Šustovi k vyřízení. Neopomněl přitom dodat: „*Ujímám se této věci nejen proto, že jde tu o zjev skutečně vzácný – Slovák vědecky činný! – ale také trochu z kolegiality. Počítáme totiž ve sboru s Bakošovou habilitací. Bohužel je to habilitace pro obor, který vlastně nejméně potřebujem. Jinak nemáme mnoho štěstí. (...) Hlásil se [Hugo] Traube, ale jeho námluvy dopadly zase u nás negativně. Snad časem přijde Rapant v úvahu, ale to přece potrvá aspoň rok neb i dva. Nevydal totiž dosud nic, co by mohlo býti předmětem habilitace.*“⁸²

Přesto to byl z mladých slovenských historiků právě pozdější enfant terrible slovenské historiografie Daniel Rapant, nad kým se Chaloupecký rozhodl držet ochrannou ruku a cíleně pracovat na jeho vědeckém směřování. Nadaný historik se měl stát prvním habilitovaným Slovákem na pracovišti doposud ovládaném Čechy. Vzájemný poměr vnímal starší z nich od počátku jako vztah učitele a žáka. Možná právě v tom však spočívalo nedorozumění, které vyústilo ve vzájemnou nevraživost a odborné polemiky, jež rezonují ve vztazích české a slovenské historické obce dodnes. Přes všechny ideové rozpory i zákulisní politické machinace to byl právě Chaloupecký, kdo Rapantovi umožňoval v rámci archivních a akademických povinností odborný růst a systematicky připravoval jeho cestu k akademické definitivě. Lze však říci, že čím více se Rapant přibližoval řádné profesuře, tím méně komunikoval s nadřízeným na fakultě a obracel se – přinejmenším v zákulisí – na vlivné osoby mezi předními slovenskými agrárními politiky, Antona Štefánka, případně přímo na Milana Hodžu.⁸³

⁷⁹ Jiří LACH, *Josef Borovička*, s. 117.

⁸⁰ I rodina mé ženy, pravnučky etnografa Karla Chotka, jenž ke jmenovanému okruhu též patřil, vlastní dosud z oněch dob několik těchto bytelných zavazadel – pozn. M. D.

⁸¹ NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 75, Vladimír Klecanda. Chaloupeckého návrh na jmenování Vl. Klecandy řádným profesorem z 12. 6. 1929.

⁸² NA, fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 27. 12. 1923.

⁸³ Následující pasáž pojednávající o vztahu Chaloupecký – Rapant je přepracovanou a doplněnou verzí starší studie: Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant – trauma z blízkosti*, Forum Historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy 5/1, 2011, s. 78–97, [online dostupné z:] http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/texty_1_2011/duchacek.pdf ; též <http://forumhistoriae.fosscenter.sk/-/vaclav-chaloupecky-a-daniel-rapant-trauma-z-blizkosti>.

Chaloupecký přijímal mladého Rapanta očividně s nadějami, že v holičském rodáku, který na rozdíl od něj bezpečně ovládal francouzštinu a především maďarštinu, získá kolegu, ba očekával v něm nejspíš i snaživého asistenta. Nebylo by na tom nic divného, vždyť sám svého času v Roudnici ochotně vypomáhal Josefu Pekařovi při rešerších pro *Knihu o Kosti* a považoval takovou činnost za samozřejmý projev loajality žáka vůči učiteli.⁸⁴ Sebevědomý mladík ze Záhoří měl však vlastní představu o vědeckém směřování, a především se netajil odlišným pohledem na vztahy Čechů a Slováků v nově zrozeném státě. Chaloupecký se mohl domnívat, že tyto různice nebudou na překážku vzájemné spolupráci, ostatně jiný názor na česko-slovenský poměr zastával i Josef Pekař. Chaloupecký o tom věděl, protože Pekařovi místy pomáhal do jeho rakouské gymnaziální učebnice *Dějiny naší říše zformulovat a včlenit některé pasáže o Slovensku, a vytvořit tak dlouhá léta užívané Dějiny československé*.⁸⁵ Zatímco více než kolegiálnímu poměru s Pekařem tyto názorové rozdíly nebránily, Rapant byl jiný případ.

* * *

Dne 7. ledna 1931, během jednání o mimořádné profesuře Daniela Rapanta, došlo mezi Chaloupeckým coby iniciátorem jmenovacího návrhu a budoucím extraordinariem k osobní roztržce. Šlo očividně o vyústění dlouhodobějšího napětí. Chaloupecký se proto odhodlal k poslednímu pokusu získat nadaného historika, nad nímž doposud držel ochrannou ruku, na svou stranu. Zformuloval dopis, v němž zrekapituloval svůj dosavadní vztah k nadějněmu, avšak kontroverznímu habilitandovi: „*Vážený pane kolego! Uvažoval jsem opětovně o Vaší věrejší návštěvě a o našem rozhovoru. A nechci před Vámi tajiti dojem, který jsem si učinil z přednesení a formulování Vašich postulátů, pokud se týče Vašeho jmenování profesorem naší fakulty. Zdá se mi, nemýlím-li se, že vnitřně čím dále více propadáte jakémusi slovenskému kverulantství, které všade vidí jen křivdy a ústrky, ačkoli k tomu není podstatnější příčiny a reálnějšího důvodu. Zejména dotkla se mne nepříjemně Vaše slova a Vaše náznaky, které byly namířeny v tomto smyslu i proti mé osobě.*“⁸⁶ Chaloupeckého očividně tížilo neporozumění s ambiciózním mladým mužem, a připomněl proto vazby, které ho k Rapantovi pojily takřka od počátků univerzitního působení v Bratislavě: „*Od Vašeho příchodu z Prahy z univerzity, ba už snad i dříve, shluk okolností přivodil, že byl jsem to zejména já, kterému bylo zčásti rozhodovati, z části pak aspoň usměrňovati mínění těch, kteří rozhodovali o Vašem vědeckém i úředním postavení. Víte zajisté a pamatujete se, že přijal jsem Vás tenkrát, už jako rodáka z Holiče, z rodiště mé paní, i jako někdy žáčka mého tchána, srdečně a přátelsky, což bylo pak ještě stupňováno, když jsem ve Vás poznal žáka mého milého učitele a přítele prof. Pekaře. Myslím, že jsem to byl já, který přes jisté*

⁸⁴ Marie RYANTOVÁ, *Po stopách vzniku Knihy o Kosti a jejího třetího dílu*, in: Josef Pekař a české dějiny 15.–18. století, Bystrá nad Jizerou 1994 (Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 1), s. 119–138, zde s. 126n.

⁸⁵ Srov. názorovou výměnu in ANM, fond Josef Pekař I, k. 11, korespondence osobní, Chaloupecký Pekařovi 21. 7. 1921, 27. 7. 1921; AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 402, Pekař Chaloupeckému 13. 7. 1921, 25. 7. 1921. Šlo zejména o otázky rozsahu uherských biskupství, expanze říše českých Boleslavů východně od Bílých Karpat, otázku původu dvojramenného kříže v slovenském znaku a uvedení některých údajů Karola Medveckého a Františka Sasinka na pravou míru. Pekař Chaloupeckého sdělení stylizoval po svém, ale většinou použil. Srov. JOSEF PEKAŘ, *Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních*, Praha 1921, s. 18–19.

⁸⁶ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, karton 6, i. č. 440. Chaloupecký Rapantovi 8. 1. 1931, průklep. Celé znění klíčového dokumentu viz zde v příloze, s. 131–133. Dokument byl dříve publikován též elektronicky in: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant*, s. 93–96. Viz pozn. 83.

*Vaše rozpaky přesvědčoval a snad i přesvědčil Vás, abyste šel na archivní školu, a myslím, že nemusím Vám dnes tajiti, že už tu urovnával jsem, jako nejednou později, cestu Vašeho života. (...) Doufal jsem původně, že ve Vás naleznu mladšího druha v povolání, který vyšel z téže školy, jako já, v podstatě snad i stejného smýšlení, zkrátka někoho, s nímž možno si rozuměti. V tom jsem se ovšem do jisté míry zklamal.*⁸⁷

Závěr citované pasáže svědčí výmluvně o deziluzi, kterou bratislavský ordinář prožíval. Ačkoli nejspíš nevěřil ve výraznější změnu v postojích ambiciózního Slováka, přesto si na závěr dopisu neodpustil moralizování s poněkud povýšeným akcentem: „*Nejsem konečně Vám zodpovědným ze svého jednání a mohl bych to vše pominouti s úsměvem, že poměry, v nichž žijeme, neuchránily ani Vás od jistého slovenského bolestinství, které bývá zpravidla vlastností lidí méně vzdělaných a méně nadaných, než jste Vy. (...) Zejména pak nepodléhejte a nedávejte se másti svým slovenským prostředím (byl jsem skoro v pokušení napsati mikrokosmem), které je poněkud zmateno náhlým přívalem svobody a moci a které ve své náročivosti ztrácí měřítko pro poměr ke skutečnému světu. (...) Při tom však neprospějete ani sobě, ani těm ‚vyšším cílům‘, o které by nám všem přece jen v prvé řadě mělo jíti, kteří máme na mysli kulturní povznesení této strany našeho národa a našeho státu. Doufám, že k nám také patříte.*“⁸⁸

Pokud Chaloupecký ve skrytu duše doufal, že citovanými výtkami přivede nadějného historika na „správnu“, tj. svou cestu, pak musel být zklamán. Hrdost a nepřehlédnutelná sebestřednost obou individualit byla na překážku vzájemných ústupkům i hledání společné řeči. Rapant sice bezesporu měl v úmyslu nadále prohlubovat porozumění slovenským dějinám, nehodlal ale nikterak souznít s ideály, s nimiž na bratislavskou univerzitu přicházeli čeští učitelé.

Lze se oprávněně domnívat, že to byla právě Chaloupeckého vazba k Rapantově rodné Holíči, co v mladém historikovi a archiváři mohlo vzbudit první pochybnosti o budoucím harmonickém česko-slovenském poměru. V tradičně evangelickém prostředí vždy panovala obava, zda se mladí, kteří odcházeli do Prahy, neodvrátí od domácích tradic. Proto v Holíči jistě nezůstalo bez ohlasu, když musela archivářova snoubenka před svatbou kvůli vrchnosti alespoň formálně konvertovat ke katolictví.⁸⁹ Tato epizoda, nahlížená mezi slovenskými evangelíky jako podlehnutí českému vlivu, nemohla dospívajícímu Rapantovi zůstat utajena, tím spíše, že Chaloupeckého tchán Pavel Groebl byl jeho učitelem. Skutečnost, že se rodina Chaloupeckých po příchodu na Slovensko dočasně usídlila ve Skalici, jistě nezůstala v Holíči bez povšimnutí a lze se domnívat, že někdejší aféra nabyla nových, aktualizovaných kontur. I Rapant studující tehdy v Praze se o tom mohl snadno dozvědět, protože vazby mezi Skalicí a Prahou byly díky poslaneckému mandátu Pavla Blaha velmi živé.

I přes uhersko-maďarský nacionalismus většiny učitelů skalického gymnázia nemohly Rapantovi během předválečných studií uniknout aktivity Československé jednoty, jejíž snahy ve Skalici propagoval právě Pavel Blaha, lékař a tehdejší poslanec uherského sněmu,

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ NA, fond Josef Šusta, k. 5, Chaloupecký Šustovi 20. 1. 1912. Též Anna GAŠPARIKOVÁ-HORÁKOVÁ, *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka*, Bratislava 1995, s. 53–54. Více k tomu Milan DUCHÁČEK, *Z anarchisty knižecím archivářem. Václav Chaloupecký: léta zrání československého historika (1904–1918)*, Marginalia historica 3/1, 2012, s. 5–51, zvl. s. 32–44.

s jehož synem se Rapant přátelil.⁹⁰ Agilní organizátor, milovník hudby a spiritus agens skalických divadelních ochotníků nejen ovlivnil Rapantův celoživotní zájem o divadlo, ale zároveň se gymnazistovi díky jeho aktivitám naskytl možnost navázat kontakty s předními osobnostmi tehdejší česko-slovenské spolupráce; do budoucna se mu bude hodit zejména známost s novinářem a sociologem Antonem Štefánkem. Gymnaziální studia však přerušil povolávací rozkaz a italská fronta. Když se posléze čerstvý maturant vydával v létě roku 1917 do Prahy na studia, odcházel tam již jako předčasně dospělý muž, jenž krátce předtím ztratil otce⁹¹ a ve světě se musel začít spoléhat sám na sebe. Nesl si s sebou především frontové zážitky, ale také zkušenost z názorově rozpolceného prostředí, které sice z valné části horovalo pro česko-slovenskou vzájemnost, ale v praktické politice převratových zmatků teprve začínalo hledat vlastní postoj.

Euforii po vyhlášení prvního zákona československého státu zažil Rapant coby čerstvě demobilizovaný bravec v Praze. Díky známostem se mu po převratu podařilo získat na jeden a půl roku (od listopadu 1918 do června 1920) místo překladatele v Národním shromáždění. Mohl tedy nejen sledovat legislativní proces utváření nového státu, ale měl také příležitost přesvědčit se o tom, do jaké míry je pro většinu Čechů slovenská realita spíše vzdálenou ideou než konkrétní zkušeností. I přes obeznámenost se skalickým českoslovenstvím a nepochybně vstřícný postoj k československému státu mu zároveň nemohlo nepříjít na mysl, že s výjimkou těch, kteří před válkou studovali v Praze, zůstává pro většinu obyvatel Horních Uher, kteří se identifikovali jako Slováci,⁹² české prostředí velkou neznámou, že „*masy slovenského ľudu práve že vedely, kde leží Praha, ale potom nič viac... Svet v Uhrách sa končil niekde pri Holíči, lebo Skalici, ale čo je ďalej na západ v českých krajinách, o tom (...) mali len hmlisté predstavy. Tisíc rokov nás dokonale rozdelilo.*“⁹³ Tato mytická cézura, tradovaná ve slovenské kulturní veřejnosti se stejnou sverepostí, jako v Čechách symbol Bílé hory,⁹⁴ se měla stát jádrem Rapantova náhledu na slovenské dějiny.

Přestože Daniel Rapant původně uvažoval o studiu techniky, nakonec se na radu slovenských patronů rozhodl pro historii. Už na Karlově univerzitě tak mohl Rapant pocítit pochyby o uskutečnitelnosti dlouhodobého procesu propojování obou kultur a obsah pražských přednášek z historie ho mohl spíše utvrdit ve skepsi. Jeho často zdůrazňované

⁹⁰ Srov. Janko BLAHO, *Zo skalického rinku*, Bratislava 1974, zejm. s. 48. Zde nezbývá, než se spolehnout na beletrizované memoáry, neboť Rapantova pozůstalost se dosud nachází v soukromých rukách. Tato skutečnost ostatně determinuje i dosavadní povahu reflexe Rapantovy osobnosti, jež staví především na institucionálních pramenech a publikované historiografické práci. Kromě osobních vztahů by však obraz údajně „pozitivistického“ historika výrazně doplnilo např. zhodnocení jeho vztahu k divadlu a zájmu o kritiku a uměleckou publicistiku.

⁹¹ Rapantův otec zemřel, nepodařilo se mi však dosud zjistit kdy a jak. Na univerzitu však Rapant odcházel již jako sirotek.

⁹² Slovenská společnost právě tehdy procházela krizí staré a budováním nové identity, což však rozhodně nevyšlo vždy v jednoznačné přijetí slovenské, někuli československé varianty, srov. např. důležitou sondu Elena MANNOVÁ, „...*aber jetzt ist er ein guter Slowake*“. *Variante nationaler Identität im Vereinswesen zweier südslovakischen Kleinstädte 1918–1938*, in: Peter Haslinger (ed.), *Regionale und nationale Identitäten. Wechselwirkungen und Spannungsfelder im Zeitalter moderner Staatlichkeit*, Würzburg 2000, s. 215–225.

⁹³ Emo BOHŮN, *Český paprikáš*, Bratislava 1971, s. 108–109. Citováno podle Juraj BENKO, *Štát a jeho ľud. Politická socializácia slovenského obyvateľstva po vzniku ČSR*, in: Jaroslava Rogul'ová a kol. (edd.), *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918–1938*, Bratislava 2009, s. 17–30, zde s. 21.

⁹⁴ Srov. Andrej FINDOR, *Tisícročná poroba*, in: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (edd.), *Mýty naše slovenské*, Bratislava 2005, s. 71–77.

univerzitní školení u předních českých historiků je však třeba zpřesnit, přinejmenším proto, že Rapant se v prvních poválečných letech na pražské fakultě setkal s mnoha učiteli, kteří formovali i historické názory Chaloupeckého. Ačkoli již nezastihl působení Jaroslava Golla, poslouchal rakouské dějiny u Pekaře, obecné a novodobé dějiny u Josefa Šusty a paleografii u Gustava Friedricha. Na rozdíl od Chaloupeckého však výklad husitství získal v pojetí Václava Novotného. Dizertaci obhajoval u Pekaře a Novotného, ačkoli Šustovým historickým seminářem prošel také.⁹⁵ Před dokončením dizertace se ovšem Rapant rozhodl doplnit si vzdělání ještě ročním pobytem na Sorbonně, čímž získal kredit, jakým se Chaloupecký pochlubit nemohl.⁹⁶

Když se roku 1919 zrodila při pražském univerzitním studiu Státní archivní škola, Rapant se stal jedním z přibližně deseti posluchačů historie, kteří si kromě základních univerzitních přednášek zvolili i archivní specializaci. Absolvoval první běh tehdy zkrácený ze tří na dva roky. Na škole působili vedle předních českých historických jazykovědců zejména Gustav Friedrich a Vladimír Klecanda. Právě Klecanda inicioval vznik ústavu, jehož účelem bylo nahradit v Československu absolutorium vídeňského Institutu. V jeho pojetí se jednalo o metodologicky pokročilejší studium, jež kladlo důraz na archivní teorii a neorientovalo se v takové míře na medievalistické prameny, jak tomu bylo ve Vídni. Není důvod nevěřit Chaloupeckého tvrzení, že toto rozšíření Rapantových studií spoliuicioval.⁹⁷ Ostatně byl to on, kdo již v srpnu 1919 umožnil Rapantovi vstup do v té době uzavřené knihovny evangelického lycea v Bratislavě, aby zde mohl excerpovat uložené publikace.⁹⁸ Zároveň po něm ovšem inspektor žádal soupis fondů odvezených roku 1874 do Pešti.⁹⁹ S Rapantem očividně zácházel jako s podřízeným a lze se oprávněně domnívat, že se již tehdy zanášel úmyslem získat studenta obeznámeného se slovenským prostředím co nejdříve do svých služeb,¹⁰⁰ dost možná i proto, že Chaloupecký před habilitací ještě neovládal dostatečně maďarštinu. S vědomím tohoto jazykového handicapu se vyhlídka, že by se Rapant mohl stát Chaloupeckého asistentem, jevila doslova spásně. Ukázalo se však, že mladý Slovák má jiné plány.

⁹⁵ Srov. seznam zapsaných přednášek in Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv UK v Praze (dále AUK Praha), Katalog posluchačů Filosofické fakulty – Filosofové řádní. Chaloupecký studoval v letech 1903–1908, Rapant 1918–1923.

⁹⁶ V Paříži se velmi pravděpodobně seznámil nejen s jiným badatelským prostředím, ale i s pracemi Alberta Mathieze, jenž právě v roce Rapantovy stáže vydal první svazek třídílné projekobinské syntézy *La Révolution française* (1922–1927). Rapant v rámci své dizertace nemohl pominout zájem o francouzský revoluční proces, což později zhodnotil i ve svém nejrozsáhlejší díle o slovenském povstání v letech 1848–1849. V Mathiezově rigidní ideové polemice s jeho učitelem Alphonsem Aulardem o pojetí Robespiera a Dantona coby ústředních osobností Revoluce (srov. François FURET, *Promýšlet francouzskou revoluci*, Brno 1994, s. 90) navíc můžeme spatřovat i jistý předobraz Rapantova sporu s Chaloupeckým, v němž podobnou roli, byť v jiné rovině, sehrál pohled na roli štúrovců. Srov. Ľudovít HARAKSIM, *Rapantovo odmietanie marxizmu*, in: Richard Marsina (ed.), *Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897–1988–1997)*, Martin 1998, s. 27–33.

⁹⁷ Viz tvrzení obsažená v dokumentu zde v příloze, s. 131–133.

⁹⁸ Tehdy byl ještě Rapant za zástítu vděčný. Srov. AAV ČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 440, Rapant Chaloupeckému 14. 8. 1919.

⁹⁹ APÚ SR, fond ŠIAK 1919–1927, k. 1, Chaloupeckého doporučení ze dne 4. 8. 1919.

¹⁰⁰ Referentem školství byl tehdy při ministerstvu s plnou mocí pro správu Slovenska Anton Štefánek. Lze se tedy domnívat, že Rapantovo studium bylo koordinováno právě dvěma muži, kteří se, byť každý z jiných pozic, stali pro slovenské prostředí synonymem čechoslovakismu. Štefánek ostatně tehdy bděl i nad Chaloupeckého inspekčními cestami, srov. Václav BABIČKA, *Slovenské archivnictví v letech 1919–1939 z pohledu ministerstva školství a národní osvěty v Praze*, *Slovenská archivistika* 40/2, 2005, s. 3–38, zde s. 4; na s. 22–37 též edice Chaloupeckého zprávy o prvním roce inspekční činnosti ve slovenských archivech a knihovnách, datovaná 15. července 1920.

Rapant přišel do Bratislavy s plnou kvalifikací pro jakýkoli post v rámci archivní správy, a obrátil se proto na Chaloupeckého jako budoucího nadřízeného s žádostí o přidělení místa. Hned zpočátku se ovšem setkal s obtížemi, jež plynuly z výše popsaného administrativního střetu ministerských kompetencí a omezených možností samotného inspektora. Chaloupecký se tehdy vyjádřil pochybovačně o možnosti získat pro Rapanta zaměstnání v bratislavském župním archivu. Těžko se proto divit, že když ambiciozní absolvent Sorbonny seznal, že archivní inspektor se nemá k tomu zpochybnit pozice dosavadních úředníků, aby to snad nebylo vykládáno jako český nátlak, obrátil se na referenta školství Antona Štefánka a osvětlil mu své záměry: „*Bol som sa shováral s p. dr. Chaloupeckým. O mestskom archive už [?] hovoril, že by nebolo možné sa tam dostať. Dr. Faust¹⁰¹ má vraj tradíciu, ale je docelá možné, že si různí činitelia budú priat, aby tam bol náš človek (z politických dôvodov). Do stoličného archivu – jako neúradne počul dr. Ch[aloupecký] – sa chystá i dr. Skalský ze Zemského múzea v Prahe.¹⁰² Má tú výhodu, že jeho brat je vlivným činiteľom na stol. dome v Bratislave. A tak by bolo i toto miesto ohrozené. Poněváz mi nijako neide o to, aby som sa pchal na miesto dr. Fausta, jediné pevné miesto je pre mňa stoličný archív, a ide teraz o to, aby mi bolo zabezpečené. Tu treba porobiť kroky a získať záväznú sľubu už teraz. (...) Netajím sa tým, že akby finančné pomery v mestskom archíve neboly horšie, by som šiel radšej ta (nenatáhajte sa môjho materializmu, má to nemateriálne dôvody). Jako som už spomenul, vytískať dr. Fausta neidem. A tedy jediný možný záver je tento: Faust má, povedzme, právo a nárok. Ale akby z polit. dôvodov predsa len musel ustúpiť, reflektoval by som na to miesto i ja. Musím však mať i niečo zcela určitého a istého, a to je archív stoličný. Prosím Vás tedy, buďte tak láskavý a zasiahňte svojím vlivom ihned, aby nespoliehal príliš na posledný okamih, ale zakročil v môj prospěch už teraz, aby potom nepovedali, že už je pozde, místo už je sľúbené.“¹⁰³*

Věc pak již netrvala dlouho. V prosinci 1923 ještě Rapant pobýval v Praze, kde 6. 12. promoval, na Vánoce pravděpodobně odjel domů, po Novém roce napsal Štefánkovi a 28. ledna 1924 byl jmenován župním archivářem v Bratislavě.¹⁰⁴ Není třeba se příliš pozastavovat nad Rapantovou snahou o uplatnění. Je zcela zřejmé, že kvalifikaci na získání obou postů měl nesporně větší, než stávající úředníci. Podstatnější je, s jakou samozřejmostí se na Štefánka obrátil s poukazem na možné uplatnění politických tlaků. Nikoli náhodou začal Chaloupecký postupně vnímat Rapantovy aktivity jako prodlouženou páku slovenského agrarismu. Přesto podpořil Rapantův příchod do bratislavského župního archivu a s vědomím, že oproti některým českým aspirantům na bratislavské pozice je třeba dát přednost slovenským uchazečům, začal také uvažovat o jeho habilitaci.¹⁰⁵

¹⁰¹ Mínen bratislavský městský archivář Ovidius Faust (1896–1972), od roku 1923 vedoucí Vědeckých ústavů města Bratislavy.

¹⁰² Mínen Gustav Skalský (1891–1956), toho času archivář Českého musea v Praze.

¹⁰³ SNA, os. spis 22 – Anton Štefánek, k. 4, i. č. 279. Rapant Štefánkovi, nedatováno (začátek roku 1924). Podtržené pasáže zvýraznil Rapant.

¹⁰⁴ Srov. Rapantův osobní spis in AUK Bratislava, Registratura Filozofické fakulty (Reg FiF UK), osobní spis Daniel Rapant, sign. I-R-3, nacionale k řádné profesuře.

¹⁰⁵ ANM, f. Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 2. 12. 1925. K obecnému přesvědčení, že je třeba v Bratislavě upřednostnit nadějně Slováky, viz též dopis Josefa Pekaře Chaloupeckému, v němž vysvětluje, proč odrazoval české zadatele o aspiranturu a budoucí habilitaci (jmenovitě šlo o Josefa Pelikána): „Vysvětlil jsem mu, že musíte dát přednost svým žákům, nejraději Slovákům.“ AAVČR, f. V. Chaloupecký, k. 6, i. č. 402, Pekař Chaloupeckému 27. 8. 1924.

Novopečený archivář však nabídku účasti na budování společného československého pracoviště nechápal jako výzvu. Tím méně pak souzněl s Chaloupeckého náhledem na česko-slovenský poměr. Zatímco na pražské filozofické fakultě se potkával především s Josefem Pekařem, který zůstal skeptickým vůči narušování principu historického práva, přednášky z českých dějin a historiografie v kurzech Státní archivní školy poslouchal u Pekařova rivala Václava Novotného, autora zřejmě první odborně zaštitěné konceptualizace problému československých dějin, k níž Novotný přistoupil v přednáškovém cyklu pro učitele roku 1921.¹⁰⁶ I zde, podobně jako v případě Pekařovy středoškolské učebnice, mohl Rapant nahlédnout limity a handicapy propojování narativu českých dějin s vybranými přesahy směrem do Horních Uher. Sám ovšem měl již zformulovanou koncepci jinou¹⁰⁷ a v dizertaci, jež pojednávala o prvním uherském jazykovém zákoně,¹⁰⁸ se jal zkoumat její kořeny.

Třeba podotknout, že ani Pekař, ani Novotný přísně vzato nebyli kompetentními odborníky na tematiku Rapantovy dizertace. Otázkami novověkých uherských dějin se totiž čeští historikové zaobírali obvykle pouze ve vztahu k předlitavským událostem. Rapant si proto odnesl domů na Slovensko vědomí, že se jeho práci nedostává adekvátního docenění, protože v oboru neexistují specialisté obeznámení s primárními prameny. I když v tom do jisté míry sehrál roli jeho individualismus, tohoto náhledu se (soudě dle reakcí na posudky habilitačních prací) nezbavil v podstatě nikdy. Rapant samozřejmě uvítal vznik společného státu Čechů a Slováků. Zároveň si však při svém archivním výzkumu v Budapešti a ve Vídni nemohl nepovšimnout, jak nové státní hranice zároveň posílily bariéry, které si mezi sebou příslušníci jednotlivých vzájemně vymezených společenství někdejší dualistické monarchie utvořili. Rapant měl averzi k huráslováctví někdejších uhersko-maďarských nacionalistů, zároveň však odmítal i projevy násilných represí vůči těm, kdo se před převratem nechovali výslovně agresivně.¹⁰⁹ Toto chápání popřevratového klimatu mu umožňovalo mnohem organičtější vhléd do slovenské reality, než jakého byl schopen Chaloupecký. V konečném důsledku však jeho pojetí nesměřovalo k panevropanským úvahám, jak se jimi zaobíral jeho pozdější patron Milan Hodža, nýbrž především k vymezení se vůči českému utilitár-

¹⁰⁶ Václav NOVOTNÝ, *Z dějin československých. Úvahy a poznámky*, Brno 1921. Zde na s. 18 vyslovuje Novotný přesvědčení, že „dějiny československé jsou toliko jedny.“

¹⁰⁷ A její jádro též publikoval: Daniel RAPANT, *Národ a dejiny*, Průdy 8, 1924, s. 470–477; Tž, *Národ a československá otázka*, Průdy 9, 1925, s. 454–464.

¹⁰⁸ Rapantova dizertace *Vznik a význam prvního zákona uherského o maďarčine (16 z. čl. 1790)*, jež čítala mimořádných cca 350 stran, se v Archivu Univerzity Karlovy nenachází, přestože v seznamu dizertací UK je uvedena pod pořadovým číslem 1160. Je pravděpodobné, že si ji Rapant odsud vyžádal k bratislavské habilitaci a že se stejně jako další archiválie dosud nachází v soukromých rukách. Dochoval se ovšem Pekařův dvoustránkový posudek, který práci k některým závěrům s výhradami doporučuje k obhajobě jako výbornou. Pekař zde vystihl handicap, které budou Rapantovy syntetické práce doprovázet stále, a vyslovil zejména výhradu vůči extenzivní reprodukci pramenného materiálu. Ke stejným závěrům dospíval jak Chaloupecký, tak v recenzích i pozdějším souhrnném hodnocení František Kutnar. Pekařův posudek viz ANM, fond Josef Pekař III, k. 5.

¹⁰⁹ Srov. např. Rapantovo plaidoyer za známého z Holiče, kterému byla na základě udání po převratu odírána podpora při studiu: „Rodinu znám dobře; nikdy sa neexponovali a ani nikdy nepatrili do maď. tábora, čo by denúciátor o sebe dokázal vždy nemož. Rodina má tradície židovsko-německé. O to však neide. Ide o to, že mladý Fischer pridal sa k slovenskej kultúre s radosťou a opravdove a že sa dá od neho očakávať poctivosť v tomto smere i naďalej. Já sa s menovanou rodinou stýkam od malička, k zakročeniu tomuto pohlo ma však len to, že je mi ľúto, že si odcudzujeme práve tých ľudí, ktorí by nám mohli byť vernými. Môžem Vás ubezpečiť, že medzi kresťanmi sú oveľa nespoľahlivejší elementy, než je tento dobromyseľný mladý Žid.“ SNA, osobní spis 22 – Anton Štefánek, k. 4, i. č. 279. Rapant Štefánkovi, nedatováno (začátek roku 1924).

nímu chápání českoslovenství. Svě esejisticky podané texty začal od roku 1922 zveřejňovat v obnovené revue *Prúdy*.¹¹⁰

Od chvíle, kdy se Chaloupecký zmínil Šustovi o možnosti Rapantova vstupu na univerzitu, skutečně uplynuly tři roky, než byl Rapant schopen předložit habilitační spis. Není divu, neboť když tak učinil, jednalo se o (bez dvou listů) šestisetstránkový fascikl s názvem *K počiatkom maďarizácie*. Šlo navíc pouze o první díl, nazvaný *Vývoj rečové otázky v Uhorsku v rokoch 1740–1790*. Nebylo pochyby, že Rapantovu habilitaci není třeba oddalovat. Právě tehdy však došlo mezi profesorem československých dějin a nejnadanějším z meziválečné generace slovenských historiků k prvnímu otevřenému střetu. Chaloupecký věc v dopise Rapantovi s očividnou hořkostí rekapituloval: „*Když pak jste si podal habilitační žádost, postaral jsem se o to, aby byla vyřízena nejenom se vši benevolencí, ale i s takovým urychlením, jaké bylo vůbec myslitelné. (Dne 27. října podal jste si žádost a již dne 18. ledna byl ministerstvem předložen návrh na Vaše jmenování.)*“¹¹¹ *Vůbec* mohu říci, že patronizoval jsem Vaši vědeckou i úřední činnost všade, kde to bylo jen možné. (...) prosadil jsem i to, aby Vaše kniha o maďarizaci, vydaná Zemědělským museem, byla pojata do souboru Spisů naší fakulty, když už její rozsah a naše stísněné poměry finanční nedovolovaly vydati ji vůbec naším nákladem, aby jen bylo naznačeno, že fakulta se k Vám již hlásí. Jestliže při vydání této práce došlo mezi námi k jakési kontroverzi stran českého, či slovenského záhlaví obálky, ano k dosti prudké debatě, bylo to opět jen důsledek a ohlas mého přátelského smýšlení a ničeho jiného. (...) naše debata se velmi záhy od vlastního popudu odchýlila a týkala se, jak víte, problému československého. Překvapilo mne proto nemile, když zneužil jste tohoto našeho rozhovoru pro informaci pana ministra Hodži,¹¹² dodáváje mu tak materiál k invektivám, namířeným proti mé osobě.“¹¹³

Rapant se po příchodu z Prahy na Slovensko naučil spoléhat na vztahy s předními slovenskými agrárníky. Přinejmenším od docentury ho proto Chaloupecký vnímal jako Hodžova protegé a ústředním dilematem pro něj nadále zůstávalo, do jaké míry upřednostit Rapantův nesporný talent před averzí vůči jeho politickým zážitkům. Profesorský sbor fakulty se nicméně po úvodní přednášce na zkoušku shodl, že „*kandidát má nejen potřebné vlastnosti jako přednášející, aby mu byla udělena venia legendi, ale je od přírody nadán i zvláštním darem výřečnosti a výrazové plastičnosti.*“¹¹⁴

Skutečnost, že Rapant vydal habilitační spis nákladem bratislavského zemědělského muzea, jež bylo expoziturou řečené strany,¹¹⁵ je výmluvná. Věděl dobře, proč tak činí. V létě 1927 totiž vyvrcholily snahy o správní reformu Československé republiky. Poté, co

¹¹⁰ Přehled jeho rané publicistiky viz Rapantova bibliografie in: Richard MARSINA (ed.), *Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897–1988–1997)*, Martin 1998, s. 219n.

¹¹¹ AUK Bratislava, Reg FiF, osobní spis Daniel Rapant, sign. II-M-203, habilitační protokol k venia docendi.

¹¹² Jednalo se o Chaloupeckého tehdejší pochyby o obsahu Hodžových jednání s maďarským ministrem Kristófyfym v předvečer rozpadu Rakouska-Uherska, z nichž vzešla aféra mající nemalý ohlas v tisku, srov. výstřížkovou dokumentaci in AUK Bratislava, fond RUK I 170, složka Prof. Dr. Hodža M. – Chaloupecký V.

¹¹³ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 440. Průklep, strojopis, Chaloupecký Rapantovi 8. 1. 1931. Viz zde v příloze, s. 131–133.

¹¹⁴ AUK Bratislava, Reg FiF UK, osobní spis Daniel Rapant, sign. I-R-3. Protokol o habilitačním kolokviu Daniela Rapanta ze dne 7. 3. 1928.

¹¹⁵ Srov. Marek JUNEK, *Československé zemědělské muzeum v Bratislavě. Nositel agrární muzejní tradice na Slovensku v letech první Československé republiky*, in: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela, Uherské Hradiště 2004, s. 195–198.

se dlouho připravované župní zřízení (kvůli němuž zkrachovalo svého času jednání o centralizaci archivnictví) ukázalo během tří let jako krajně nefunkční (v Čechách se ho vůbec nepodařilo prosadit), bylo přikročeno k reformě. Stát byl na základě zákona č. 125 ze dne 14. 7. 1927 rozdělen na čtyři samosprávné celky – země, z nichž jednou bylo Slovensko.¹¹⁶ Slovenským agrárikům v čele s Hodžou se celou věc podařilo prezentovat veřejnosti jako vyvrcholení snah o uzákonění slovenské administrativní autonomie v rámci ČSR, o niž usiloval Milan Hodža v podstatě od založení samostatného československého státu.¹¹⁷ Pro Rapanta měla tato skutečnost dvojitý důsledek. Milan Hodža, jenž v tehdejší Švehlově vládě ovládal resorty školství a unifikací,¹¹⁸ mohl patronovat jak jeho habilitační řízení, tak zřízení nové centrální archivní instituce. V roce 1928 byl bratislavský župní archiv přetvořen v zemský, tedy Krajinský archiv. Tím došlo k uskutečnění hned dvou někdejších cílů Václava Chaloupeckého: na Slovensku se zrodilo ústřední archivní pracoviště s badatelským zázemím, v němž se mohli prakticky uplatnit schopní studenti historie. Brzy tam také začali působit coby koncipienti dva nejnadějnější z univerzitních seminaristů, které Chaloupecký směřoval k habilitaci: Branislav Varsik a Alexander Húščava. I když zpočátku nedošlo k výstavbě centrální budovy, přinejmenším institucionálně bylo o věci rozhodnuto.¹¹⁹ Zároveň mohl inspektor slovenských knižnic a archivů (tuto funkci Chaloupecký i nadále zastával) konstatovat, že hlavní péče o archivy je svěřena do kompetentních rukou a on se může nadále soustředit na vědeckou práci.¹²⁰ Podstatná je na celém procesu skutečnost, že ředitelem Krajinského archivu se stal čerstvý docent československých dějin Daniel Rapant.¹²¹ Byl to paradoxně právě Rapant, kdo Alexandru Húščavovi vystavil v roce 1931 doporučení pro bádání v liptovských archivech – právě pro ten výzkum, z jehož výsledků se později zrodila polemika o *Staré Slovensko*.¹²² Přesto Chaloupecký Rapantovu kariéru nadále podporoval a v poměrně krátkém čase od habilitace zformuloval návrh na Rapantovu mimořádnou profesuru, přičemž tak učinil, aniž by Rapant předložil jakýkoli nový odborný spis. Chaloupecký jej podal pouze na základě Rapantova příslibu, že v dohledné době vydá druhý díl svého pojednání. V návrhu si i proto neodpustil konstatovat výhrady: „*Celkem možno říci, že v dosavadním vědeckém vývoji dr. Rapanta jeví se dostatečně jeho přednosti či nedostatky. Přednosti ty patrný jsou z jeho dobré erudice všeobecné, methodickém školení, v jeho nadání i v jeho píli a úsilí. Nedostatky viděl bych zejména v jeho vědecké jednostrannosti.*

¹¹⁶ Viz Xénia ŠUCHOVÁ, *Zavedenie krajinského zriadenia na Slovensku roku 1928: kompetence a prvni rozpočty*, in: Táž, *Idea československého štátu na Slovensku 1918–1939*, Bratislava 2011, s. 145–166, k vnímání změny jako formy řešení česko-slovenských vztahů zejména s. 158.

¹¹⁷ Srov. Xénia ŠUCHOVÁ, *Hodžova koncepcia administratívnej autonómie*, in: Táž, *Idea československého štátu*, s. 73–84.

¹¹⁸ Srov. Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky*, III, *O přežití a o život (1936–1938)*, Praha 2003, s. 659 (Příloha č. 1).

¹¹⁹ APÚ SR, fond ŠIAK 1928–1938, k. 2, Krajinský archiv, organizácia, nařízení Krajinského úradu ze dne 20. 9. 1928. Tamtéž Chaloupeckého dobrozdání na MŠANO o citovaném výnosu z 22. 5. 1933. Z toho plyne, že trvalo pět let, než si na MŠANO uvědomili důsledky správní reformy.

¹²⁰ Od té doby se také výrazně zmenšila agenda Inspektorátu slovenských knižnic a archivov (srov. Archiv PÚ SR, fond ŠIAK, k. 2, 1928–1938) a mizí též Chaloupeckého podpisy na dokumentech ve fondu Krajinský archiv. Srov. SNA, fond Krajinský archiv, k. 1 a 2.

¹²¹ Srov. změnu stylu řízení i dokumentace in SNA, fond Krajinský archiv, k. 2. Nachází se zde nejen dokumentace k pokračování jednání o archivní rozluce s Maďary (kde nadále, byť již jen formálně, figuruje Chaloupecký), ale též první krok, který nový ředitel ve funkci učinil: požádal ředitele Archivu ministerstva vnitra Ladislava Klicmana o instrukce, jak sjednotit archivní dokumentaci.

¹²² Srov. SNA, f. Krajinský archiv, k. 4.

Dr. Rapant zabýval se až dosud po výtce toliko dějinami Slovenska, po případě Uherska, a to opět jen v jednom období, totiž v době Marie Terezie a Josefa II. Rozhled po českých dějinách, které jsou přece jen hlavním jádrem a obsahem dějin národa československého, dosud dr. Rapant literárně, máme-li na zřeteli netoliko použití literatury, ale zejména prací, dostatečně neprokázal. Tato nesouměrnost v jeho erudici je pak i na újmu hodnot jeho prací a názorů vědeckých, jak tato stránka věci nejlépe přichází v platnost v jeho studii o československých dějinách.“¹²³

Právě v souvislosti s jednáním o extraordinariátu došlo k vzpomínané roztržce, během níž se Chaloupecký pokusil o opětovné navázání dialogu. Neúspěšně. Od jmenování Daniela Rapanta mimořádným profesorem Univerzity Komenského v březnu 1933¹²⁴ zaujal Chaloupeckého ideový rival v akademickém prostředí pevné místo, což bylo symbolicky vyjádřeno i tím, že převzal pracovnu, jež byla doposud i přes permanentní nedostatek místa v tehdejší fakultní budově (v levém křídle dívčího reálného gymnázia v Dunajské ulici) vyhrazena pro případný návrat profesora Hodži.

Zatímco Rapant stoupal po kariérním žebříčku, Chaloupecký rekapituloval své dosa-
vadní působení na Slovensku. Učinil tak po téměř čtyřletém období nejistot a bojů, během nichž Univerzita Komenského trpěla hrubým podfinancováním (přestože její profesor Milan Hodža byl ministrem školství). Docházelo k neustálým administrativním průtahům při potvrzování profesur včetně definitivy pro Vladimíra Klecandu a Josefa Borovičku¹²⁵ a ve vypjatých chvílích se dokonce šířily zvěsti o možném zrušení bratislavské filozofické fakulty.¹²⁶ Když se Chaloupecký z rozhovoru s „osobním tajemníkem“ ministra Hodži¹²⁷ Františkem Sedou¹²⁸ dozvěděl, že v politických kuloárech se uvažuje o likvidaci léta pracně budovaného ústavu, obrátil se o radu opět na Josefa Šustu a vylíčil mu sílící tlak na politizaci univerzitního prostředí: „*Hodža by si tuším přál, aby se věda na filozofické fakultě více řídila podle jeho politiky a také jí více sloužila. A tak nevím, odkud vítr vane. To je jisté, že filoz. fakulta, jakožto neživější z celé univerzity, nikomu na Slovensku dosud k srdci nepřirostla. Každý by si přál, aby fakulta dělala něco jiného, než vlastně dělá. A nespokojenost je především v tom, že se těm českých chasníkům nedá dosti dobře poroučet. Před jistým časem mluvil jsem o naší univerzitě a speciálně o naší fakultě s [Vladimírem – pozn. M. D.] Fajnozem,*¹²⁹ *který tlumočil mi asi názor Slováků na univerzitu v tom smyslu, že než univerzitu, jaká je, Slováci prý nechtějí raději žádnou.*“¹³⁰ Mnozí z českých

¹²³ AUK Bratislava, Reg FiF UK, osobní spis Daniel Rapant, sign. II-M-203. Chaloupeckého návrh na jmenování Rapanta mimořádným profesorem ze dne 26. 1. 1931.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ O tom podrobněji Jiří LACH, *Josef Borovička*, s. 117n.

¹²⁶ NA, fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 27. 10. 1927. Srov. též Josef BLÜML – Bohumil JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, in: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka (edd.), *Aktuální slovakistika*, Brno 2004, s. 8–9.

¹²⁷ Milan Hodža byl na podzim 1927 ministrem školství a národní osvěty (12. říjen 1926 – 1. únor 1929).

¹²⁸ František Seda byl od roku 1920 tajemníkem hlavního sekretariátu Slovenské rolnické jednoty a patřil k důvěrníkům Milana Hodži. Srov. Matej HANULA, *Hlavné aspekty politickej orientácie slovenských agrárnikov a ich miesto v celoštátnej republikánskej strane*, in: Josef Harna – Blanka Rašticová (edd.), *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace*, Uherské Hradiště 2010 (Studie Slovákckého muzea, 15), s. 23–34, zde s. 25–26.

¹²⁹ Vladimír Fajnor (1875–1952), právník, dlouhodobý předseda Nejvyššího správního soudu ČSR v Brně, v inkriminované době docent Právnické fakulty Univerzity Komenského.

¹³⁰ NA, osobní fond č. 77, Josef Šusta, k. 5, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 27. 10. 1927. Citováno též in: J. BLÜML – B. JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, s. 9. Tento článek obsahuje citace

profesorů propadali chmurám a zpochybňovali smysluplnost vlastního snažení. Ani Chaloupecký se nezdržel otevřené skepse a Josefu Pekařovi se svěřil: „*Taky nějak ztrácím zájem o Slovensko. Jsem stále předmětem osobních útoků, ba stále označován v slovenských kruzích za osobu krajně nepohodlnou a nevíтанou. Vítr ovšem vane z Martina – ale podle něho – jako tak často – se točí jak luďáci, tak slovenští agrárníci. Jsou to většinou takové malicherné věci a vzdálenějšímu pozorovateli snad nepochopitelné. V podstatě jedná se však o hrubý despotismus a šovinismus slovenské veřejnosti, vychované šovinismem a despotismem maďarským, který se nyní vybíjí proti nám. A Hodža, jediný schopný politik slovenský, který byl však hradem a snad i Švehlou vehnán do náruči ludové strany, aby se udržel, popouští tomuto směru nyní uzdu. V pozadí ovšem je vždy a ve všem Pešť, která velmi obratně dovede využívat těchto dětských mozků. Těšil jsem se, že v Rapantovi, kterého teď habilitujeme, získám mladšího druha, s nímž by si bylo možno rozumět; ale v poslední době (zamiloval se tu do jedné herečky, která je v Slov. Nár. divadle jaksi exponentkou slovenství)¹³¹ také podléhá onomu nezdravému slovenskému šovinismu. A tak znovu a znovu lituji smrti Heidlerovy.“¹³²*

Půl roku poté přisadil: „*Cítím, že tu překážím: Čech Slovákovi. Ve skutečnosti to není ani pravda, ale Rapant a s ním slovenská veřejnost vidí tu tak trochu v mé osobě překážku Rapantovy kariery a že cizí jí tu chléb, který by mohl patřit domácímu. Víte, jak jsme už mluvili o Rapantově habilitaci a že byl habilitován ihned, jakmile podal spis. Přes to snad celá slovenská veřejnost je přesvědčena, že k habilitaci Rapantově došlo až na nátlak Hodžův, kterému jsem musel ustoupiti. Samozřejmě nic takového nebylo. A Rapant, který to vše ví, nechává se takto podporovati slovenskou společností a veřejností. Věřte mi, někdy je tu dosti těžko zachovati klid a zdravý rozum.“¹³³*

Tři roky nato byl přednosta Krajinského archivu mimořádným profesorem, přičemž byla jeho příchodem do sboru ukončena dlouhodobá vakance jedné stolice vyvolaná Hodžovou permanentní dovolenou (jmenováním Rapanta však Hodžova pozice neztratila platnost). Od citované roztržky však spolu oba hlavní protagonisté bratislavské výuky historie komunikovali minimálně a střetávali se de facto pouze v písemných polemikách.¹³⁴ I přednáškové kurzy ze slovenských dějin (přestože jeho profesura zněla na dějiny československé) provozoval Rapant jako solitér a univerzitního života s jeho prozaickými povinnostmi se neúčastnil. Když byla roku 1933 stěhována knihovna historického semináře do prostor nové, avšak stále provizorní budovy ve Špitálské ulici, Chaloupecký konstatoval, že pražští kolegové odjeli a „*Rapant se ani neukázal, dáváje tak najevo, že to je přece věci českých pochopů. (...) Já pak ústav, který jsem léta s láskou budoval, nedovedl jsem ponechatí osudu.“¹³⁵*

klíčových pasáží z Chaloupeckého korespondence s Josefem Šustou (avšak pouze z ní); i proto se zde těžko lze vyhnout opakování.

¹³¹ Miněna pozdější Rapantova manželka Hana Meličková (1900–1978), slovenská herečka a operní pěvkyně, v letech 1926–1976 členka činohry SND v Bratislavě.

¹³² ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 3. 2. 1928. NA, osobní fond 77 Josef Šusta, k. 5, Chaloupecký Šustovi 27. 10. 1927. Srov. též J. BLÜML – B. JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, s. 10.

¹³³ ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 22. 11. 1928.

¹³⁴ O tzv. sporu o Staré Slovensko a o koncepci československých dějin pojednává M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký, československý historik a archivář (1882–1951)*, s. 142–204. Zde i další literatura.

¹³⁵ ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 7. 11. 1933. Chaloupeckému pomáhal asistent semináře, doc. Rudolf Holinka. Chaloupeckého zkušenost s podporou mladého nadějného historika s odlišnými ideovými postoji se promítla i do odmítnutí některých talentů aspirujících na vědeckou dráhu na pražské alma mater, jmenovitě do odmítavého posudku habilitační žádosti Františka Kutnara – nikoli náhodou někdejšího recenzenta

Chaloupeckého působení v Bratislavě institucionálním etablováním prvního slovenského historika samozřejmě nekončí, Rapantovým vstupem za univerzitní katedru však došlo k definitivní stabilizaci personálního zázemí bratislavského historického semináře. Popsané tenze v osobních vztazích přetrvaly a řady slovenských posluchačů se v náhledu na otázku československých dějin stále více přikláněly na stranu Rapantovu. Přesto Václav Chaloupecký jako jediný z českých historiků setrval v Bratislavě po celou dobu existence první republiky. Ačkoli již od roku 1937 věděl, že mu bude nabídnut přestup do Prahy na katedru osiřelou smrtí Josefa Pekaře,¹³⁶ ještě v polovině května roku 1938, kdy končilo jeho rektorské období, napsal Josefu Šustovi, že „z důvodů osobních i vědeckých“ by mu „bylo milé, kdyby mohl ještě v zimním semestru 1938/1939 zůstat v Bratislavě.“¹³⁷ Již v listopadu však konstatoval, že se stal „slovenským běžencem“¹³⁸ a snažil se přechod do Prahy co nejvíce urychlit. Je příznačné, že kariéra někdejšího bratislavského župního archíváře vyvrcholila právě během Chaloupeckého rektorského roku, kdy byl podán a schválen návrh na jmenování Rapanta řádným profesorem.¹³⁹ A není bez zajímavosti, že na průběh jednání se tehdy, již z funkce ministerského předsedy, pokoušel uplatnit svůj vliv Milan Hodža.¹⁴⁰

* * *

Vnímat vztah Chaloupeckého s Rapantem jako odraz soupeření Benešova a Hodžova vlivu na půdě bratislavské univerzity by jistě bylo věcně správné, ale poněkud zjednodušující. Zajímavějším aspektem zákulisního dění je skutečnost, že se v něm vyjevil Chaloupeckého postoj k otázce významu domácího a zahraničního odboje za Velké války. Nedůvěra vůči změně Hodžových postojů po opuštění utilitárně pročeskoslovenských názorů prezentovaných v esejí *Československý rozkol*¹⁴¹ přivedla totiž Chaloupeckého k pochybnostem

Rapantových prací v *Českém časopise historickém*. Srov. František KUTNAR, *Rapant, Daniel: Československé dějiny. Problémy a metody*. In: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k 60. nar. Josefa Pekaře. Praha, Historický klub 1930, ČCH 37, 1931, s. 647–648; Týž, Dostalo-li se vznikem... (zpr.)*, ČCH 37, 1931, s. 647–648; Týž, *Rapant, Daniel: K počiatkom maďarizácie. Diel druhý. Prvé zákony maďarizačné 1790–1792. Br., Kuratorium čs. zemedelského muzea 1931. 720 s.*, ČCH 40, 1934, s. 580–586. Ke Kutnarově habilitaci viz též Zdeněk BENEŠ, *Strípek osudu. Habilitace Františka Kutnara na Univerzitě Karlově*, in: *Inter laurum et olivam, Praha 2007, s. 597–605*; Srov. též AUK Praha, *fond Filozofická fakulta, k. 36, i. č. 433, osobní spis František Kutnar, referát Václava Chaloupeckého o habilitační práci Františka Kutnara ze dne 16. 5. 1946.*

¹³⁶ Srov. Zdeněk BENEŠ, *Podmínky nástupnictví. Znovuoobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (edd.), *Kultura jako téma a problém dějepisců*, Brno 2006, s. 171–183.

¹³⁷ NA, fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 12. 5. 1938.

¹³⁸ Tamtéž, Chaloupecký Šustovi 1. 11. 1938.

¹³⁹ Po všech popsanych peripetiích není jistě překvapivé, že Chaloupeckého posudek Rapantovy žádosti o ordinariát nebyl prost skepse a výhrad, jež mj. vyplývaly z nároků, tradičně kladených na řádné profesory v Praze či Brně. Chaloupecký zde však v zásadě opakoval výhrady, jež vznesl již v návrhu na Rapantovu mimořádnou profesuru o sedm let dříve, což svědčí o tom, že od té doby se situace nijak nezměnila. Rozhodně však není možné tvrdit, že by Chaloupecký znemožňoval vědeckou kariéru Daniela Rapanta, jak by to mohlo vyznívat z komentáře k edici návrhu na jmenování řádným profesorem.

¹⁴⁰ Srov. přepis telefonického rozhovoru děkana Filozofické fakulty Univerzity Komenského Vladimíra Klecandy s ministerským předsedou ČSR Milanem Hodžou in: AUK Bratislava, Reg FIF, osobní spis Daniel Rapant, sign. I-R-3. Jmenování Daniela Rapanta řádným profesorem. Rukopis. Těž Příloha č. 2 in: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant*, s. 96–97, viz pozn. 83.

¹⁴¹ Srov. někdejší vstřícné hodnocení Hodžových názorů in: Václav CHALOUPECKÝ, *Dvě úvahy o národním probuzení na Slovensku: o knihách M. Hodži, Československý rozkol a J. Škultétyho, Stodvatspät rokov zo slovenského života*, ČCH 26, 1920, s. 217–241 (těž zvl. otisk, 27 stran).

o politické spolehlivosti vůdce slovenských agrárníků. V této skepsi se navíc velmi pravděpodobně promítla i averze vůči Hodžově rezignaci na akademické závazky, jež ambiciózní politik opustil okamžitě po udělení profesury, aniž by jeho politická kariéra v křesle ministra školství přinesla bratislavskému vysokému učení výraznější vzestup.

Již na jaře 1927 komentoval Chaloupecký poznámky Alberta Pražáka na adresu sbližování Hodžových kontaktů s Hlinkovými sympatizanty¹⁴² zcela jednoznačně: „*Jak jsou malicherní a dětinští! A jak se třesou před těmi luďáky! Tak se velkolepá politika nedělá. Souhlasím s Tebou bez výhrad: nepovolit a necouvnut ani o krok. Fortes Fortuna juvat a jediné přímostí, pravdivostí a neohrožeností dá se to na Slovensku vyhrát! Tragika je v tom, že jak Hodža, tak Štefánek nesledují pokroky vědeckého poznání a zůstávají tak příslušníky staré, separatistické ideologie. Dávno již pozorují, že s těmito našimi přáteli z minula nebudeme moci dnes a zejména zítra už počítati.*“¹⁴³ Chaloupecký sledoval Hodžovu politickou kariéru s nechutí, avšak nikoli bez zájmu. Jeho snaze získat koncem dvacátých let pro politiku slovenské větve agrárníků podporu sympatizantů Slovenské ľudové strany¹⁴⁴ však z uvedených důvodů nebyl ochoten a zřejmě ani schopen porozumět: „*Řekl jsem si opětovně: harlekin! Hraje dobře! Ale když vypadne z role, pak je to zas ten nekulturní, zaostalý Slovák, jako Škultéty, jako Krčméry, Hlinka atd.*“¹⁴⁵

Hodžova proměna z někdejšího sympatizanta česko-slovenské vzájemnosti¹⁴⁶ v koaličního partnera Hlinkovy strany Chaloupeckého upoutala a přivedla k novým badatelským tématům. Roli v tom bezesporu sehrály i veřejné aféry na univerzitní půdě.

K první z nich došlo na jaře 1927¹⁴⁷ při slavnostní instalaci základního kamene nového studentského internátu na pozemcích vily Lanfranconi, při níž se zdvihla vlna nevole po zjištění, že listina ukládaná pietně do základů je sepsána česky. Štefan Krčméry jako zástupce Matice slovenské se při slavnostním obědě v hotelu Carlton ohradil: „*Páni moji, nemysleli sme to tak, že vtedy, keď z nás okovy spadnú a Bratislava bude v našich rukách (...) pamätná listina (...) pohrdne touto našou, cez veky ubíjanou slovenčinou. (...) My Slováci sme v pomere k bratom svojim nie Nemci, a tak i pomer k nám musí byť iný, ako bol pomer k Nemcom. Clara pacta boni amici. My Slováci si žiadame, aby slovenčina bola všade tam, kam patrí (...), i na obálke časopisu, ktorý vydáva Šafárikova učená spoločnosť.*“¹⁴⁸ Právnik Vratislav Bušek a další Češi včetně Chaloupeckého tehdy oslavu demonstrativně opustili. Chaloupecký se k věci vyjádřil v tisku a zvolil při tom tón, který mu sice byl v polemikách vlastní, v dané chvíli ovšem vyzněl zcela nevhodně: „*My Češi, Vaši akademičtí učitelé, rádi zajisté sloužíme Slovensku a myslím, že vykonali jsme*

¹⁴² K tehdejšímu Hodžovým postojům k SLS např. X. ŠUCHOVÁ, *Hodžova koncepcia administratívnej autonómie*, s. 82.

¹⁴³ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákovi 5. 7. 1927.

¹⁴⁴ K tomu více Alena BARTLOVÁ, *Milan Hodža a politické strany na Slovensku (1918–1938)*, *Moderní dějiny 7*, 1999, s. 9–30, zde s. 16–17.

¹⁴⁵ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákovi 17. 9. 1928.

¹⁴⁶ Srov. Ján UHER, *Milan Hodža a jeho Československý rozkol*, in: Miroslav Pekník (ed.), *Milan Hodža štátnik a politik*, Bratislava 2002, s. 183–194; Ivo SAMSON, *Milan Hodža a československá politika*, tamtéž, s. 231–234.

¹⁴⁷ Očitý svědek Branislav Varsík uvádí datum 1. 5. 1927; srov. Branislav VARSÍK, *O čom mlčia archívy*, Bratislava 1987, s. 56. Srov. též *Český univerzitní učitel provokátorem slovenského študentstva a slovenskej verejnosti*, Slovák 1. 5. 1927, s. 2–3.

¹⁴⁸ Celý projev přetiskl pod titulem *Takto hovoril...* deník Slovák 4. 5. 1927, s. 1. Vývoj kauzy lze kontinuálně sledovat celý květen 1927 na stránkách Národných novin, Slováka, Robotnických novin, Slovenských hlasů (přílohy Národního osvobození), ba i Lidových novin. V kontextu též Josef JIRÁSEK, *Slovensko na rozcestí*, Brno 1947, s. 69–70.

tu již jistou práci k jeho kulturnímu povznesení a jeho rozkvětu. Nejsme ale ve službách Slováků, aby tito mohli od nás prostě požadovati neb nám diktovati. A dokud Slovensko přijímá naše služby a naši českou práci, musí přijímati i náš český jazyk.“¹⁴⁹ Když posléze obdržel nový ročník *Bratislavy*, časopisu Učené společnosti Šafaříkovy, s upravenou a ke Slovákům vstřícnou grafikou, nebyl nadšen. Albertu Pražákovi jako redaktorovi revue s rozpaký napsal: „pečeť společnosti, graficky pěkná, ale se slovenským nápisem, mne neuspokojila. Vypadá to tak trochu jako Cano[s]sa. Měla tam býti zcela hrdě pečeť s nápisem českým. Myslím, že takovými to podfuky Slováky nezískáme. Naše stanovisko k slovenštině by mělo býti jasné a zásadní: trpět, pokud jinak nelze, tento historický omyl. Ale nikdy jej nepodporovat, nedělat sebou a tak autorizovat. Kdyby Šafařík mohl vstáti z hrobu, jistě by si ten slovenský nimbus kolem své hlavy vykorigoval. Ale vím, že už jsem skoro sám jediný. Nevadí.“¹⁵⁰ Chaloupeckého postoj vůči slovenštině se od dob sňatku s Ludmilou Groeblovou očividně proměnil. I Slovensko na konci dvacátých let už ale bylo zcela jinou zemí, než Horní Uhry v předválečných letech.

Ve snaze pochopit, jak se formovalo samostatné Slovensko předtím, než zjara 1919 vstoupil na jeho půdu, se proto Chaloupecký jal shromažďovat prameny, zpovídat svědky a přezkoumávat pozadí slovenského převratu. Inspiroval ho k tomu ohlas Tukova procesu a z toho plynoucí potřeba vyjasnit si směřování slovenského veřejného života, ale také blížící se desáté výroční existence ČSR, které slibovalo přinést četné memoárové publikace. Chaloupecký se tedy pokusil zpracovat průběh „revoluce“ z hlediska historika. Na knize nazvané později *Zápas o Slovensko 1918* začal pracovat v době, kdy Hodžova kariéra vyvrcholila dvojím ministerským postem v poslední vládě Antonína Švehly. Hodžovo sebevědomí pak v Udržalově kabinetu vygradovalo pro Beneše neúnosnými exkurzy do zahraniční politiky, což následně 20. února 1929 skončilo vynucenou demisí a dočasným odchodem z vládních funkcí.¹⁵¹ Chaloupecký se při mapování slovenských událostí soustředil zejména na angažmá Milana Hodži v tzv. belvederském kruhu,¹⁵² na jeho absenci při počátcích jednání o martinské deklaraci i nejasnou roli při jednání s Maďary o odchodu jejich vojsk ze Slovenska a především o stanovení demarkační linie.¹⁵³ Netřeba spekulovat o tom, do jaké míry v tomto zaostření sehrála roli averze vůči Hodžově pasivitě na postu ministra školství, během jehož mandátu nepřišla očekávaná finanční vzpruha pro budování bratislavského univerzitního kampusu.¹⁵⁴ Zpočátku se ale Chaloupecký spíše než příležitostmi kopnout si do nemocného kolegy dal strhnout k práci Hodžovými diskuzemi s Vav-

¹⁴⁹ Celý dopis publikoval mj. (Ilk), *Dokumenty z mája 1927*, Slovenské hlasy. Príloha Národného osvobozenia, 19. 5. 1927, s. 1. Srov. též J. JIRÁSEK, *Slovensko na rozcestí*, s. 70.

¹⁵⁰ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákovi 9. 1. 1928.

¹⁵¹ Podrobně Matej HANULA, *Za rolníka, pödu a republiku. Slovenskí agrárníci v prvom polčase 1. ČSR*, Bratislava 2011, s. 121–133. Srov. Dušan UHLÍŘ, *Politický vzestup Milana Hodži v československé vnitřní politice*, ČMM 80/1, 2011, s. 93. K širšímu kontextu též Zbyněk ZEMAN, *Edvard Beneš. Politický životopis*, Praha 2000, s. 106–110.

¹⁵² Jan GALANDAUER, „Belvederská epizóda“ v životě a paměti Milana Hodži, in: Miroslav Pekník (ed.), *Milan Hodža štátnik a politik*, Bratislava 2002, s. 85–94. Též Marián HRONSKÝ, *Politická angažovanosť Milana Hodžu v národnooslobozovacom zápase za prvej svetovej vojny na stránkach tlače*, in: Miroslav Pekník (ed.), *Milan Hodža politik a žurnalista*, Bratislava 2008, s. 115–116.

¹⁵³ Marián HRONSKÝ, *Budapeštianske rokovania Milana Hodžu a prvá demarkačná čiara medzi Slovenskom a Maďarskom*, in: M. Pekník (ed.), *Milan Hodža štátnik a politik*, s. 157–182.

¹⁵⁴ Srov. údaje o rozpočtu financování univerzit v roce 1927 v článku *Budget 1927 vysokých a středních škol*, Věstník inženýrské komory 7. 11. 1926. Srov. též dokumenty a vystřížkový archiv mapující obtíže budování bratislavské univerzity in AUK Bratislava, RUK A-5, MŠANO, složka Rozpočet MŠANO.

rem Šrobárem¹⁵⁵ o zásluhy na domácím odboji: „Ústy Šrobárovými přihlásilo se veřejně za války Slovensko k myšlence československé. Šrobár využívá nyní těchto hodnot přímo k útoku na Hodžu, jenž – jak se mi zdá – připravuje se i z jiných stran. Beneš asi schovává si materiál proti Hodžovi, jehož cíp odhalil Krištoffy ve svých pamětech, pro rozhodnou chvíli. A skutečně zdá se, že Hodža se své bezmezné ctižádostivosti za min[isterské] křeslo byl ochoten zachraňovati v poslední ještě chvíli monarchii a prokazovati službu Uhrám, když už jejich osud byl vlastně zpečetěn. Na Slovensku začíná a tuším připravuje se v jubilejním roce boj mezi slov[enskými] předáky o to, kdo má více zásluh – a tudíž i nároku na jejich honorování. Myslím, že při této příležitosti bude také objasněna poněkud podivná Hodžova extratura v Pešti z r. 1918, kdy nepověřen a na vlastní pěst a s asistencí ‚slov[enské] národní rady‘ jednal s Maďary o demarkační čáře, resp. o hranici. Rašín, když o tom přišla zpráva do Prahy, řekl prý přímo: zrádce! Jistě jím Hodža nebyl. Spíše jen ctižádostivcem, který chtěl maďarských pánům ukázat, že je taky pán a že od jeho blahověle závisejí koncese, které asi skutečně činil. A tak myslím, že se my historikové nyní dovíme mnoho zajímavých detailů a podrobností, jak to v té slovenské rodině vlastně vypadalo.“¹⁵⁶ Hledáme-li kořeny Chaloupeckého angažmá v „zeitgeschichte“, pak jsou právě tady. Historik zřejmě cítil potřebu vlastní rekapitulace dějů, o kterých se začalo všeobecně diskutovat. Otazníky spojené s Hodžovým angažmá v Pešti však vyplynuly již z dřívější práce na článku o Martinské deklaraci.¹⁵⁷ Z původní skici se nakonec zrodila kniha, jež je pokládána za první pokus o uchopení tématu převratu na Slovensku z pera erudovaného historika. Osvětlení pozadí jejího vzniku však tuto charakteristiku poněkud promění.

Ačkoli se *Zápas o Slovensko* dostal na knihkupecké pulty až v roce 1930, Chaloupeckého pochybovačné poznámky o Hodžově předpřevratovém jednání s uherským ministrem Józefem Kristóffyem způsobily značný poprask v tisku už na podzim 1928. Zrodila se tak polemika, jež pokračovala v sériích často anonymních článků i po vydání Chaloupeckého knihy a nakonec vyústila v žalobu na redaktora Františka Votrubu¹⁵⁸ a soudní proces, který se táhl do roku 1931.¹⁵⁹ Jak se Chaloupecký svěřil Pekařovi, jeho protihodžovské publicistické intermezzo vzešlo z osobní komunikace po Rapantově habilitaci: „Základem všeho byl můj rozhovor s Rapantem, snad příliš přátelský a ne dosti rezervovaný. Konečně že informoval o tom Hodžu bych mu ani neměl příliš za zlé, jako to, že mně o tom neřekl.“¹⁶⁰

¹⁵⁵ Srov. Milan ZEMKO, *Spor Hodžu a Šrobára při 10. výročí vzniku ČSR alebo História v službe politiky*, in: M. Pekník (ed.), *Milan Hodža politik a žurnalista*, s. 117–127.

¹⁵⁶ ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 3. 5. 1928.

¹⁵⁷ Václav CHALOUPECKÝ, *Martinská deklarace a její politické osudy*, Praha 1928 (zvl. otisk z ČČH 34, 1928, s. 322–342).

¹⁵⁸ František Votruba (1880–1953), rodák z Hrachova na Písecku, někdejší hlasista a redaktor revue *Dennica*, literární kritik, jenž kdysi odhalil básnický pseudonym Jána Botta. Redigoval koncem 20. let mj. listy Slovenská politika, Slovenský týždenník aj. Na konci srpna v reakci na Chaloupeckého publicistiku zveřejnil článek F. VOTRUBA, *Dr. Chaloupecký a historia prevratu na Slovensku. Tendencnost v dejepisnom výklade*, Slovenská politika 9, 23. 8. 1928 (č. 192), s. 1. Srov. dokumentaci tiskové kampaně in AUK Bratislava, RUK I/170. Výstřížkový archiv článků ke sporu Chaloupecký – Hodža z proveniencie pražské Výstřížkové kanceláře na Smíchově.

¹⁵⁹ Je příznačné, že Hodža se procesu osobně neúčastnil a svým způsobem obětoval svého obránce z novinářských řad. Věc skončila rozsudkem, podle nějž Votruba zaplatil pokutu za nactiutrhání. Srov. *Senzačný tlačový proces před bratislavským krajským súdom*, Slovenský večerník 20. 6. 1931, výstřížkový archiv in AUK Bratislava, fond FiF, k. 61. Též Chaloupeckého shrnutí celého sporu in AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 16, i. č. 943, strojopis Chaloupeckého článku *Proč dr. Hodža mlčí?* určeného pro Lidové noviny 22. 6. 1931.

¹⁶⁰ ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 22. 11. 1928.

Lze se domnívat, že kniha se nakonec zrodila hlavně z potřeby uvést Hodžovy kontroverzní epizody do širšího kontextu a jaksí na pravou míru. Chaloupeckého publicistické expoé bylo ovšem vyvoláno urážkami, které na adresu jeho a dalších českých kolegů z Komen- ského Univerzity pronesl 18. srpna 1928 Milan Hodža na slavnostech v Martině, které se konaly u příležitosti položení základního kamene nové budovy Slovenského národního muzea: „(...) *sme ohrození tými, ktorí z nevedomosti, snád' v dobrom úmysle, prichádzajú medzi nás, mysliac si, že nám musia donášať kultúru, v domnienke, že u nás žiadnej kultúry nebolo a niet. Jestliže na jednej strane nás ohrozuje separatismus, vyplývajúci zo starého hungarizmu, ohrozuje nás na druhej strane separatismus niektorých našich kolegov, hrstky vedátorov, pôsobiacich práve u nás, my veľmi rozhodne, já zo svojej strany kolegiál- ne, vyhlasujeme, že tieto pokusy odmietame rovnako, ako odmietame pokusy separatistov hungaristov!*“¹⁶¹ Chaloupecký se cítil invektivami osobně dotčen a věren své cholerické nátuře odpověděl (za sebe) v *Lidových novinách* článkem *O Hodžův význam v naší revoluci a co s ním souvisí*.¹⁶² Zároveň redaktorovi *Národního osvobození*, někdejšímu archivnímu kolegovi Hubertu Ripkovi, poskytl podklady k článku o Hodžově pešťském jednání s Kristóffyem.¹⁶³ Poté, co agrárnícký tisk zahájil kampaň na ministrovu obranu, publikoval Chaloupecký anonymní článek, v němž upozorňoval na nedostatky Hodžovy sebeobhajoby v propagační publikaci *Rozchod Slováků s Maďary*.¹⁶⁴ Vlna polemik v tisku¹⁶⁵ doprovázená parlamentními interpelacemi¹⁶⁶ Hodžových politických soupeřníků i konkurentů nakonec vyústila ve značně nechutné invektivy. Z parlamentních kuloárů dokonce unikla zpráva, že Hodža si na parlamentní půdě objednává útoky luďáckých poslanců proti Chaloupeckému.¹⁶⁷ *Slovák*, ústřední list Hlinkovy strany, pak žádal, aby byl proklínáný čechoslovakista vyvezen za hranice Slovenska.¹⁶⁸ Následkem této publicity se stal Chaloupecký u sloven- ské veřejnosti podobně proslulým, jako ve stejné době v Čechách Josef Pekař pro nový názor na Jana Žižku.

¹⁶¹ Cit. dle *Proti útoku ministra školství Hodžu na svobodu vedy a univerzity*, Robotnické noviny 9. 9. 1928 (č. 206). Původně text projevu vyšel in *Slovenský denník* 1928, č. 190. K celé kauze srov. opět dokumentaci tiskové kampaň in AUK Bratislava, RUK I/170. Výstřížkový archiv článků ke sporu Chaloupecký – Hodža z provenience pražské Výstřížkové kanceláře na Smíchově.

¹⁶² V. CHALOUPECKÝ, *O Hodžův význam v naší revoluci a co s ním souvisí*, LN 19. 9. 1928.

¹⁶³ Srov. *Kristóffy a Hodža*, *Národní osvobození* 4. 10. 1928. Autorem nepodepsaného textu byl zřejmě Hubert Ripka.

¹⁶⁴ Chaloupecký tehdy upozorňoval, že Hodža se hájí odkazem odborné práce historiků, konkrétně na znění spisů Jana Hanuše Opočenského, tehdy pracovníka ZAMINI, přičemž šlo o důkaz kruhem, protože jako podklad pro zpracování pasáží o jednání v Pešti pro knihu *Vznik národních států v říjnu 1918* (Praha 1927) a posléze i *Zrození našeho státu a Konec monarchie rakousko-uherské* (obojí Praha 1928) využil Opočenský ústních sdělení Milana Hodží. Srov. NA, fond Archiv Huberta Ripky, k. 72, Chaloupecký Ripkovi 22. 12. 1929, 28. 1. 1929, 11. 2. 1929. Též AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 16, i. č. 942, článek *Hodžův svědek*, strojopis. Článek měl Chaloupecký v úmyslu po předchozích zkušenostech publikovat anonymně v *Lidových novinách*, jeho tištěnou verzi se mi bohužel v době dokončování práce nepodařilo nalézt.

¹⁶⁵ Na Hodžovu obranu se však zpočátku a poněkud překvapivě postavila Přítomnost, ovšem s typicky peroutkov- skou štiplavostí na obě strany. Srov. Ferdinand PEROUTKA, *Problém Hodža*, *Přítomnost* 5, 27. 9. 1928 (č. 38), s. 593–594.

¹⁶⁶ Srov. interpelace Antona Štefánka in: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online], <http://www.psp.cz>, NS RČS 1925–1929, PS, 167. schůze (22. 10. 1928), a Ivana Dérera in NS RČS 1925–1929, PS, 168. schůze (23. 10. 1928).

¹⁶⁷ Poslanec Jan Hvozdk-Juhász zapomněl v rozpočtovém výboru sněmovny lístek s textem „*Milý Jano! Napadní silne v svojej reči dr. Chaloupeckého, praje si to pán minister Hodža.*“ Srov. *Proti „českým separatistom“ dr. Polyak a Hvozdk-Juhász. „Milý Jano... – praje si to pán minister Hodža*, Robotnické noviny 16. 10. 1928.

¹⁶⁸ Srov. *Chaloupecký a Tuka*, Robotnické noviny, 24. 8. 1928.

Nepřekvapí ani, že hotová kniha se posléze stala obětí vyčkávací taktiky Hradu. Její sazbu nakladatelství Čin zdržovalo do chvíle, než se vyjasnily vztahy mezi ministrem zahraničí a Hodžou, který se po zotavené chystal znovu získat vládní post.¹⁶⁹ Chaloupecký si proto postěžoval: „*Mám skoro dojem, že stal jsem se obětí Benešovy politiky¹⁷⁰ a že Čin se s tím proto tak loudá, že asi dostal od Beneše pokyn. (...) Šel jsem do Činu hlavně kvůli Hodžovi. Nechtěl jsem, aby Hodža přišel v parlamentě neb jinde s výčitkou, že podniků státem subvencovaných, jako jsou spisy fakulty nebo Šafaříkova spol., se využívá proti němu. (...) Já sám jsem však dalek každého nepřátelství. Ba, kde jsem jen mohl najít světlé stránky v jeho politice za války a v převratu, jistě jsem neopomněl na ně upozornit. Měli-li jsme spolu nějaké šarvátky, myslím, že jsme srovnáni.*“¹⁷¹

Těch šarvátek bylo ovšem nemálo. Chaloupecký se dokonce krátce před Hodžovou demisí znovu pustil na pole angažované publicistiky a v *Lidových novinách* zveřejnil některé podrobnosti o Hodžových finančních aférách.¹⁷² Nebylo divu, že když se *Zápas o Slovensko* konečně objevil v knihkupectvích, zareagoval agrárnícký tisk na Slovensku zuřivou protikampaní. Šéfredaktor *Slovenského denníku* Karol Hušek hovořil o „*profesorské jankovitosti*“ a o tom, že Chaloupeckého „*rozsápou*“: „*Máme na Slovensku jediného politika, neboť ostatní jsou svině anebo bačkory, a tu ten profesor musí v době, kdy mi tento politik visí na vlásku, přijít se svojí politickou knihou, aby i ten vlásek se přetřhl.*“¹⁷³ Vyslovil tak obecné přesvědčení o tom, co vedlo Chaloupeckého ke zveřejnění textu závislého do značné míry na vzpomínkách vydaných nedlouho předtím Vavrem Šrobárem: tedy, že jde o prohraný politiku mající za účel podrýt Hodžovu pracně budovanou kariéru. Chaloupecký už na tyto invektivy nereagoval s vědomím, že podobná nařčení jsou z větší části lichá. Již na konci dubna 1930 totiž o svém stanovisku k Hodžově peštské epizodě zpravil Edvarda Beneše: „*Jsem rád, že souhlasíte se mnou v tom, v čem jsem korigoval Šrobára. Na základě dostatečných a zcela spolehlivých dokladů¹⁷⁴ nabyt jsem přesvědčení, že Hodža zrádně nejednal, i když se snad z druhé strany mohla věc jevití Maďarům tak, jako by akceptoval jejich stanovisko, ano, jako by byl snad ochoten od nich přijmout portefeuille. Subjektivně jsou maďarská tvrzení oprávněná (a Šrobár jim skoro uvěřil), objektivně však držel Hodža s námi. Jeho jednání bylo, jako obyčejně, fanfaronské, nešikovné, lehkomyšlné, ne dost inteligentní. Jsem přesvědčen, že se Hodža u nás (i ze strany protivníků!) přečnuje, či spíše posuzuje podle svých gest a nikoli podle jeho skutečného jádra a duševní úrovně. Myslím, že dr. Hodža bude s mojí knihou nespokojen. Ač mohl by v ní vidět vlastně svoji apologii, aspoň v tom nejtěžším obvinění, které proti němu Šrobár vznesl. Ukážuji ve své knize: škodil, ale zrada to nebyla. Leč*

¹⁶⁹ O postoji Hradu k Hodžově politické resuscitaci A. BARTLOVÁ, *Milan Hodža a politické strany*, s. 18–19.

¹⁷⁰ K tehdejší Benešově kampani proti Hodžovi Matej HANULA, *Spory Milana Hodžu s Edvardem Benešem v rokoč 1929–1932*, in: M. Pekník (ed.), *Milan Hodža politik a žurnalista*, s. 251–260.

¹⁷¹ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákoví 18. 4. 1930.

¹⁷² Václav CHALOUPECKÝ, *Ostříhorské miliony. 23 milionů Kč vyplatilo ministerstvo školství do Maďarska bez právního podkladu*, *Lidové noviny* 14. 2. 1929, s. 5–6.

¹⁷³ LA PNP, fond Josef Borovička (neuspořádané), korespondence osobní, Chaloupecký Borovičkovi 4. 12. 1930. Jedná se o Chaloupeckého parafrázi rozhovoru, se kterým se mu svěřil etnograf Karel Chotek, jeden z mála českých vědců, který udržovat relativně přátelské styky se slovenskými kruhy.

¹⁷⁴ Chaloupecký má na mysli informace a dokumenty, které získal prostřednictvím Kamila Krofty od oborového rady ZAMINI Jiljího Pařízka, který byl společně s Hodžou při jednáních v Pešti jako šéf vojenské mise. Srov. LA PNP, fond Josef Borovička (neuspořádané), Chaloupecký Borovičkovi 4. 12. 1930.

pochybuji, že by byl Hodža do té míry objektivní, aby to pochopil a aby nepropadl své naivní samolibosti.“¹⁷⁵

Nejenže zde Chaloupecký vyjádřil setrvalou skepsi vůči Hodžově osobě, ale v sedmi-stránkovém dopisu ministrovi zahraničí formuloval i vlastní postoj k diskusím a rodícím se mýtům o roli domácího a zahraničního odboje: „*I nám historikům bývá dosti často nepochopitelným, jak lidé na místo jednoduché a prosté pravdě mohou uvěřiti skrz na skrz fantastickým legendám. A přece v naší vlastní době máme toho opětovně příklady. Zahraniční i domácí odboj den ze dne opřádá se novými a novými fantasiemi, takže pro nás historiky jsou tu krásné možnosti „historických objevů“ přes to, že od dějů nedělí nás ještě ani dvě decenia a že mezi námi žijí lidé, kteří tu historii dělali. Bůh sám ví, kde a jak vytvoří se názor na určitou otázku, který pak přijímá se z knihy do knihy, z žurnálu do žurnálu, až pojednou je to „všeobecné přesvědčení“ a kdo se ho dotkne, je obrazoborec, kacíř, člověk, jemuž není nic svaté.*“¹⁷⁶ Zde Chaloupecký samozřejmě reagoval na výpady, kterých se dočkal po zveřejnění názoru na význam Martinské deklarace: „*Státoprávního významu Martinská deklarace nemá. Slováci, když šli do Martina, nevědouce o tom, byli vlastně již příslušníky a poddanými československého státu.*“¹⁷⁷ V *Zápasu o Slovensko* se již umínil: „*Není zajisté pochyby o tom, že by bylo k československému státu došlo i bez Martinské deklarace. Tím však nemá být podlamována morální stránka této slovenské revoluce, která byla dalekosáhlá a veliká.*“¹⁷⁸ V listu Benešovi však doplnil: „*Vyskytla se otázka, kdy a jak vznikl náš nynější stát. Položil se důraz na 28. říjen. Poněvadž pak Slovensko muselo mít svůj 28. říjen, počaly se konstruovat legendy o martinské deklaraci. Všecky však vycházely z toho (Tuka, stejně jako třeba Soukup), že martinskou deklarací Slovensko se dostalo do našeho státu. Leč není to pravda. Jsem dalek toho, abych podceňoval význam 28. října. Ač i tu někdy se do událostí vkládá, co v nich původně nebylo. Lze-li tu však zásluhy o vznik našeho státu dělit mezi domácí a zahraniční odboj, připojení Slovenska sluší přičísti z valné míry k dobru a k zásluze toliko zahraničnímu odboji. Neboť domácí akce byla v tom ohledu chabá a nedostatečná, i když vůli měla zpravidla (nikoli vždy!) dobrou. Vždyť naši politikové nebyli si tou věcí jisti, ani když odjížděli do Ženevy. Jsem proto přesvědčen, že bez zahraniční revoluce, a tu pak zejména bez Vaší záslužné činnosti, bychom byli Slovenska nezískali. Ideově zásluha patří zajisté v prvé řadě Masarykovi. Leč Vy jste vyhrál tu bitvu z konce roku 1918.*“¹⁷⁹

Ze zdánlivě byzantinského závěru není třeba vyvozovat snahu po získání politických koncesí. Je spíše dokladem toho, jakým názorovým přerodem prošel někdejší skeptik a odpůrce předválečných realistů. Od státoprávního radikalismu domácího prostředí sdíleného svého času s Janem Heidlerem se očividně odpoutal a postupně přijal, podobně jako Kamil Krofta, přesvědčení o správném směřování politiky Hradu. Souznělo to ostatně s Chaloupeckého přesvědčením, že česká kultura byla vždy živena především impulzy ze západu. Z vyjádření zároveň číší despekt vůči akceschopnosti české i slovenské domácí reprezentace, který vztahoval paušálně na všechny včetně virtuálního univerzitního kolegy.

¹⁷⁵ MÚ – AAVČR, fond Edvard Beneš (1904) 1910–1948, oddíl IV, KOR32, korespondence přijatá, k. 10, i. č. 1269, Chaloupecký Benešovi 19. 7. 1930.

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ V. CHALOUPECKÝ, *Martinská deklarace*, s. 18.

¹⁷⁸ V. CHALOUPECKÝ, *Zápas o Slovensko 1918*, Praha 1930, s. 61.

¹⁷⁹ MÚ – AAVČR, fond Edvard Beneš (1904) 1910–1948, oddíl IV, KOR32, korespondence přijatá, k. 10, i. č. 1269, Chaloupecký Benešovi 19. 7. 1930.

Není zřejmě lichá domněnka, že podvědomá averze vůči Hodžovi kořenila u Chaloupeckého z pocitu, že zatímco Jan Heidler se při budování bratislavského historického semináře uštal k smrti, Hodža si coby profesor slovanských dějin užíval prebend a politického výsluní. Když pak v dubnu 1930 referoval Chaloupecký Albertu Pražákovi o klimatu slovenské metropole, neváhal připojit: „*Jinak tu není nic nového. Hodža se vrátil, a jak se zdá, dělá zase svoji politiku strašení a výpalného. Rozumím-li jistým symptomům správně, navazuje zase s luďáky a s Martinčany. Je to zase mýlka, ba velká mýlka. Dnes je přece jasno, že kdo chce dělat na Slovensku politiku většího stylu a šilhat po vedoucích místech v republice, že musí dělat politiku prononsovane československou. Koketováním se slovenskou svojskostí a těžením ze slovenského separtismu, neb hungarismu, lze si na čas vynutit nějaké to podřízené ministerstvo, ale víc nic. Přece nikdo se nestane premierem vlády, zahraničním ministrem nebo dokonce prezidentem proto, že je Slovák.*“¹⁸⁰

Zde se Václav Chaloupecký očividně mýlil. Bylo by jistě zajímavé znát pocity, se kterými v květnu 1937 vítal premiéra Milana Hodžu při oficiální návštěvě hlavního města Slovenska, nebo když mu posléze 28. února 1938 jako rektor v Aule Univerzity Komenského blahopřál k čestnému doktorátu práv.¹⁸¹ Nelze však pochybovat o tom, že kdyby o citovaném proctví věděl Jan Slavík, neváhal by počastovat Chaloupeckého stejnými odsudky, jaké adresoval Josefu Pekařovi pro jeho neochotu předvídat politický úspěch Masarykovy zahraniční odbojové akce.

* * *

Vztahy k Milanu Hodžovi i živý zájem o veřejné dění vedly Václava Chaloupeckého během první dekády existence Československé republiky k vystoupením, která mu nejen u starší generace slovenských národovců, reprezentované Jozefem Škultétyem, ale i mezi právě nastupující generací nově se rodivších slovenských kulturních elit zajistila pověst zavlého nepřítel slovenské kulturní svébytnosti, potažmo slovenského národa.¹⁸² Jakkoli se Chaloupecký snažil o seriózní badatelský přístup, nelze pochybovat o tom, že pojednáními o Martinské deklaraci a slovenském převratu v roce 1918 vstoupil mimo prostor akademické vědy a že se v očích slovenské veřejnosti jeho bratislavské univerzitní angažmá proměnilo v politický symbol – a v důsledku toho i terč.

Nedlouho po polemice s Milanem Hodžou se odhodlal k polemickému vystoupení i Daniel Rapant, tentokrát ovšem v čistě odborné rovině. Jeho kritika sice primárně mířila na dizertaci Alexandra Húščavy *Starý Liptov*, protože se však jednalo o práci, jež (v mnoha

¹⁸⁰ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákovi 18. 4. 1930. Chaloupecký, nehledě k jeho závěrům, měl správné informace. Srov. A. BARTLOVÁ, *Milan Hodža a politické strany*, s. 19–22.

¹⁸¹ Srov. AUK Bratislava, fond RUK I 73 A5, rektorská instalace Václava Chaloupeckého, srov. tamtéž, fond učitelé FiF, Dr. Milan Hodža, univ. prof., min. předseda, dokumentace k udělení čestného doktorátu UKom. Čestný doktorát práv odevzdával M. Hodžovi promotor prof. JUDr. Vratislav Bušek. Za upřesnění procesních peripetii vděčím PhDr. Viliamu Csáderovi, jemuž tímto děkuji.

¹⁸² „(...) například Jan Gebauer vo svojej Mluvnici jazyka českého viděl věci takto: Český jazyk se rozprostírá na území Čech, Moravy a Slovenska. Tento prekonaný náhľad na slovenskej univerzite nemal vôbec čo hľadať. Ale profesor Václav Chaloupecký rovno na jej pôde fumigoval všetok skutkový stav a v póze vedca-historika začal rozvíjať také teórie o vzniku a pôvode „iluzórneho“ slovenského národa, že radosť z jeho účinkovania mohli mať len odporcovia republiky. Logické by bolo bývalo Chaloupeckého z Bratislavy odvolať. Pravda, nešlo len o Chaloupeckého, odvolať alebo usmerniť bolo treba aj iných. Len tak by bola mala bratislavská univerzita dôveru aj autoritu pred národom. Keď sa tak nestalo, autoritou ostávala Matica.“ Ján SMREK, *Poézia, moja láska*, Martin 1968, s. 169.

ohledech ovšem nekriticky) pokračovala v tezích, jež Chaloupecký vyslovil o deset let dříve v klíčové knize *Staré Slovensko*, cítil se Húščavův učitel povinen reagovat i za sebe. Podobně jako v předchozích osobních střetech, i zde zpočátku čistě akademický spor vyústil ve vzájemné invektivy. Nešlo již o snahu nalézt kompromis, ale doslova o dialog slepého s hluchým. Takzvaný „spor o Staré Slovensko“ tak znamenal definitivní rozchod dvou nejvýraznějších osobností bratislavského historického semináře, čímž byla paradoxně dovršena geneze tohoto semináře v éře první ČSR. Česká a slovenská historická věda jako by se právě tehdy s konečnou platností vydaly jinými, odlišnými cestami. Rapantovy výpady na adresu Chaloupeckého (a Húščavových) metodologických handicapů nakonec vedly k tomu, že se historik, jenž přišel kdysi do Bratislavy s úmyslem „*vědecky prospět Slovensku*“, nadále soustředil na témata z české mediévistiky a na slovacika s výjimkou starších edičních dluhů rezignoval, zatímco Rapant se ve svých přednáškách z „dějin československých“ nadále věnoval utváření vlastní koncepce svěbytných slovenských dějin. Již na počátku třicátých let tak byl nastolen rozkol, jenž na podzim 1938, po Mnichově a nástupu autonomní slovenské vlády, vyústil v „očistnou“ akci slovenských národovců, jež skončila vynuceným odchodem takřka všech českých učitelů Univerzity Komenského z bratislavského akademického života a ze Slovenska vůbec. Nepřekvapí, že synonymem nenáviděného českoslovakismu se v oněch osudných dnech stal právě Václav Chaloupecký. Stalo se tak právě v době, kdy předával rektorský úřad svému nástupci. Ředitelem historického semináře se po odchodu českých historiků stal nepřekvapivě Daniel Rapant. To už je ale jiný příběh.

PŘÍLOHA

Dopis V. Chaloupeckého D. Rapantovi¹⁸³

1931, 8. ledna, Bratislava

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR v. v. i., fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 440. Průklep, strojepis, 4 listy.

Vážený pane kolego!

Uvažoval jsem opětovně o Vaší včerejší návštěvě a o našem rozhovoru. A nechci před Vámi tajiti dojem, který jsem si učinil z přednesení a formulování Vašich postulátů, pokud se týče Vašeho jmenování profesorem naší fakulty. Zdá se mi, nemýlím-li se, že vnitřně čím dále více propadáte jakémusi slovenskému kverulantství, které všade vidí jen křivdy a ústrky, ačkoli k tomu není podstatnější příčiny a reálnějšího důvodu. Zejména dotkla se mne nepříjemně Vaše slova a Vaše náznaky, které byly namířeny v tomto smyslu i proti mé osobě.

¹⁸³ Edice provedena dle zásad stanovených in: Ivan ŠTOVIČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002. Dopis byl publikován též elektronicky in: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant*, viz pozn. 83.

Je pravda, že osud si mne vyvolil, abych snad poněkud více, než jiní Vaši současníci, zasahoval do běhu Vašeho života. Já bych již velmi rád zhostil se tohoto často nedobrovolného úkolu, ale vidím, že není mi zatím ještě pomoci. Od Vašeho příchodu z Prahy z university, ba už snad i dříve, shluk okolností přivodil, že byl jsem to zejména já, kterému bylo zčásti rozhodovati, z části pak aspoň usměrňovati mínění těch, kteří rozhodovali o Vašem vědeckém i úředním postavení. Víte zajisté a pamatujete se, že přijal jsem Vás tenkrát, už jako rodáka z Holíče, z rodiště mé paní, i jako někdy žáčka mého tchána, srdečně a přátelsky, což bylo pak ještě stupňováno, když jsem ve Vás poznal žáka mého milého učitele a přítele prof. Pekaře. Myslím, že jsem to byl já, který přes jisté Vaše rozpaky přesvědčoval a snad i přesvědčil Vás, abyste šel na archivní školu, a myslím, že nemusím Vám dnes tajiti, že už tu urovnával jsem, jako nejednou později, cestu Vašeho života. Přišel jste pak do Bratislavy a tu pak opět na základě mojí intervence u pana rady Mezníka byl jste ihned jmenován archivářem v Bratislavě, stal jste se – byť služebně nejmladší – šéfem nejdůležitějšího archivu na Slovensku, ano byl Vám i k ruce přidělen p. archivář Hajný, jen abyste nebyl příliš přetížen úředními povinnostmi a mohl se dále věnovati vědeckému bádání i přípravě k dráze akademické. Podobně bylo tomu při Vašem pobytu v Paříži, v Pešti a ve Vídni, kdy vždy zasazoval jsem se, pokud na mně bylo, o to, aby Vám ministerstvo školství, popřípadě ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska, udělilo co nejvyšší podporu, neb stipendium, neb placenou dovolenou, jen aby nic nepřekáželo Vašemu vědeckému vývoji. Nechci tvrditi, že by mně jedinému příslušely všechny zásluhy, jen tolik vím, že kdykoli měl jsem možnost Vám nějak prospěti, že jsem tak vždy učinil. Když pak jste si podal habilitační žádost, postaral jsem se o to, aby byla vyřízena nejenom se vši benevolencí, ale i s takovým urychlením, jaké bylo vůbec myslitelné. (Dne 27. října podal jste si žádost a již dne 18. ledna byl ministerstvem předložen návrh na Vaše jmenování.)¹⁸⁴ Vůbec mohu říci, že patronisoval jsem Vaši vědeckou i úřední činnost všade, kde to bylo jen možné. O Vaši knize napsal jsem obsáhlý a uznalý referát do Č[eského] č[asopisu] h[istorického] (nevím, psal-li o některé Vaši práci někdo z vědeckých pracovníků pozorněji a uznaleji!),¹⁸⁵ ba prosadil jsem i to, aby Vaše kniha o mařarizaci, vydaná Zemědělským museem, byla pojata do souboru Spisů naší fakulty, když už její rozsah a naše stísněné poměry finanční nedovolovaly vydati ji vůbec naším nákladem, aby jen bylo naznačeno, že fakulta se k Vám již hlásí. Jestliže při vydání této práce došlo mezi námi k jakési kontroverzi stran českého, či slovenského záhlaví obálky, ano k dosti prudké debatě, bylo to opět jen důsledek a ohlas mého přátelského smýšlení a ničeho jiného. Víte přece, že nedebatuji s každým na potkání, a kdybych se byl tenkrát nadál, co z toho všeho bude, byl bych jistě tuto záležitost vyřídil prostě ve sboru, písemně a úředně. Věc sama v podstatě nestojí vlastně za řeč, a také naše debata se velmi záhy od vlastního popudu odchýlila a týkala se, jak víte, problému československého. Překvapilo mne proto nemile, když zneužil jste tohoto našeho rozhovoru pro informaci pana ministra Hodži, dodávaje mu tak materiál k invektivám, namířeným proti mé osobě.¹⁸⁶ Jsem dalek

¹⁸⁴ Data odpovídají dokumentům, uloženým v Rapantově osobním spisu v Registratuře Filozofické fakulty Univerzity Komenského. Srov. AUK, Reg FiF, II-M-203, habilitační protokol k venia docendi.

¹⁸⁵ Srov. ČCH 34, 1928, s. 623–635. Recenze pozdějších Rapantových prací už Josef Pekař jako hlavní redaktor svěřoval Františku Kutnarovi.

¹⁸⁶ Jednalo se o Chaloupeckého pochyby o obsahu Hodžových jednání s mařarským ministrem Kristóffym v předvečer rozpadu Rakouska-Uherska.

toho, abych si činil jakýkoli nárok na vděčnost od kohokoliv, tím méně od Vás. Vše, co jsem kdy dělal a co dělám, dělal jsem a dělám z přesvědčení, a abych uskutečnil věc, o kterou se mi jedná, a o níž jsem přesvědčen, že je dobrá. Také Vám neprokazoval jsem nikdy žádné dobrodiní, nýbrž sloužil jsem jen věci, o kterou mi šlo, a byl jsem dostatečně odměněn, když podařilo se mi ji uskutečnit. Ačkoli pak málokomu prokázal jsem tolik služeb, jako Vám, nečiním si za ně od Vás naprosto žádných nároků, kromě snad trochu té noblese oblige, která aspoň uznává, že tyto dobré služby nebyly křivdou. Doufal jsem původně, že ve Vás naleznu mladšího druhu v povolání, který vyšel z téže školy jako já, v podstatě snad i stejného smýšlení, zkrátka někoho, s nímž možno si rozumět. V tom jsem se ovšem do jisté míry zklamal. Ba nejednou setkal jsem se u Vás s jednáním, které bylo dosti daleko – a mám na mysli i Vaši úřední činnost – od přátelské solidarity, ano i od loyality. Pochopíte pak zajisté, že stal jsem se ve své důvěrnosti uzavřenějším a ve svém přátelství opatrnějším. Bylo by mi bývalo nejmilejším, kdybych se byl mohl utáhnouti do jakési neutrální pozice a ponechatí Váš život Vám samému, aneb těm, k nimž cítíte více přichylnosti a myšlenkové solidarity. Leč nejde to. A tak opět, jakmile poměry vyzrály na tolik, aby bylo možno reálně uvažovati o tom, abyste se stal profesorem naší fakulty, podal jsem návrh na Vaše jmenování. Stalo se tak po čtyřech semestrech od Vaší habilitace, z nichž tři jste skutečně přednášel, tedy v době zcela krátké, v níž konečně ani vědecky nepodal jste ničeho mimořádného, při tom však v očekávání, podle Vašeho ujištění, že vyjde druhý díl Vaší knihy.¹⁸⁷ Leč nečekal jsem na ni a jakmile poměry systemizace dávaly naději na uskutečnění Vašeho jmenování, podal jsem návrh. Přes to setkal jsem se u Vás opět s nedůvěrou a neporozuměním, ano skoro s výčitkami, jako by se Vám děla nějaká újma a jako bych já byl toho příčinou. Nejsem konečně Vám zodpovědným ze svého jednání a mohl bych to vše pominouti s úsměvem, že poměry, v nichž žijeme, neuchránily ani Vás od jistého slovenského bolestinství, které bývá zpravidla vlastností lidí méně vzdělaných a méně nadaných, než jste Vy. Nicméně považoval jsem za účelné napsati Vám tyto řádky, abych Vás přivedl na cestu autokritiky a odvrátil Vaši ctižádost od srovnávání s lidmi, kteří v době revoluce, neb příznivé poválečné konstelace politické, dělali rychlou kariéru (nejen na universitě!), i když jim k tomu scházal dostatečný podklad.¹⁸⁸ Nesrovnávejte svůj život jenom s poválečným a porevolučním slovenským prostředím, ale raději se zjevy našeho vědeckého života v Čechách, neb na Moravě, po případě v jiných kulturních zemích, a přisvědčíte mi, že osud nechoval se k Vám tak právě macešsky. Zejména pak nepodléhejte a nedávejte se másti svým slovenským prostředím (byl jsem skoro v pokušení napsati mikrokosmem), které je poněkud zmateno náhlým přívalem svobody a moci a které ve své náročivosti ztrácí měřítko pro poměr ke skutečnému světu. Tím svým bolestinstvím trápíte jen sám sebe a většinu lidí jste nepochopitelným. Při tom však neprospějete ani sobě, ani těm „vyšším cílům“, o které by nám všem přece jen v první řadě mělo jíti, kteří máme na mysli kulturní povznesení této strany našeho národa a našeho státu. Doufám, že k nám také patříte.

S pozdravem¹⁸⁹

¹⁸⁷ Mínen titul Daniel RAPANT, *K počiatkom maďarizácie. Diel druhý. Prvé zákony maďarizačné 1790–1792*, Bratislava 1931.

¹⁸⁸ Mínen zřejmě opět Milan Hodža.

¹⁸⁹ Podpis neuveden.

Václav Chaloupecký und der Aufbau des historischen Seminars der Comenius – Universität

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegende Studie unternimmt den Versuch, vor dem Hintergrund des beruflichen Wirkens des Historikers Václav Chaloupecký (1882–1951), dem eine Schlüsselbedeutung zukommt, den Wurzeln und Schwierigkeiten bei der Entstehung der slowakischen Geschichtswissenschaft als universitäre Fachdisziplin und beim Aufbau ihrer ersten Wirkungsstätte an der Comenius-Universität nachzugehen. Nach der Entstehung der ČSR entschloss sich Chaloupecký, der bis dahin Archivar bei Fürst Lobkowitz war, mit seiner Familie in das erst kürzlich besetzte Bratislava umzuziehen, wo er als Inspektor der slowakischen Archive nach neuen Wirkungsmöglichkeiten in Beruf und Forschung Ausschau hielt. Nachdem die Bemühungen um die Errichtung eines Zentralarchivs in Bratislava gescheitert waren, nahm er das Angebot einer Anstellung an der Universität an und erhielt mit Unterstützung von Josef Pekař, des damaligen Ministers Josef Šusta und seines Altersgenossen Jan Heidler in außerordentlich kurzer Zeit eine Professur in Bratislava. Nach Heidlers tragischem Tod wurde Chaloupecký der *spiritus movens* des historischen Seminars in Bratislava und zugleich eine Zentralfigur der entstehenden (tschecho) slowakischen Geschichtswissenschaft. Versuche, für Heidler einen Ersatz zu finden und den Botschafter Kamil Krofta oder andere Teilnehmer der ersten Seminare Pekařs und Šustas (Josef Borovička, František Hrubý) für ein ständiges Engagement in Bratislava zu gewinnen, schlugen jedoch fehl, unter anderem infolge der sich ändernden Personalpolitik des Kultusministeriums. Zudem spielte hier, wie im Falle der Berufslaufbahn von Daniel Rapant, dem ersten slowakischen Historiker, Milan Hodža, Professor an der Universität Bratislava, langjähriger Kultusminister und späterer Premier, eine Schlüsselrolle. Gerade in dem komplizierten Beziehungsgewebe zwischen Chaloupecký, Hodža und Rapant sucht vorliegende Studie den Schlüssel nicht nur zur Interpretation des schwierigen Prozesses zu finden, mit dem sich der Aufbau der ersten slowakischen Arbeitsstätte für Geschichte vollzog, sondern auch zum Verständnis der sich wandelnden tschechisch-slowakischen Beziehungen in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Obgleich Chaloupecký die erste Generation slowakischer Historiker ausbildete (Branislav Varsik, Alexandr Húščava), war der wachsende und sowohl von Hodža als auch von Chaloupecký unterstützte Einfluss Rapants im Universitätsmilieu direkt proportional zu der allmählichen Ostrakisierung der Position Chaloupeckýs und der Ablehnung der zentralen Thesen seiner Arbeiten, die bisher pauschal als „tschechoslowakistisch“ beurteilt wurden. Diese stereotype Bewertung versucht vorliegende Studie zu problematisieren und darüber hinaus zu zeigen, dass die scheinbar nur Ideologie und Karriere betreffende Rivalität der markantesten Persönlichkeiten der Bratislavaer Geschichtswissenschaft in der Zwischenkriegszeit überraschenderweise einen persönlichen Hintergrund aufweist. Dasselbe gilt, wie diese Studie aufdeckt, auch für die öffentliche Polemik, die Chaloupecký mit Milan Hodža führte. Die Verdrängung tschechischer Historiker aus der Universität Bratislava im Herbst 1939 war somit die Folge eines langanhaltenden Prozesses, dessen Wurzeln bereits in die ersten Monate nach Gründung der Tschechoslowakischen Republik reichen.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter